

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/147/2004

WŁODZIMIERZ DERCZYŃSKI

POSTRZEGANIE SWEGO MIEJSCA W STRUKTURZE SPOŁECZNEJ, AWANSE I DEGRADACJE

KOMUNIKAT Z BADAŃ
PRZYGOTOWANY NA XII OGÓLNOPOLSKI ZJAZD SOCJOLOGICZNY
POZNAŃ 2004

WARSZAWA, WRZESIEŃ 2004

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
13 października 2003 roku

SPIS TREŚCI

SAMOOCENY POZYCJI SPOŁECZNYCH	2
POZYCJE SPOŁECZNE ZAJMOWANE PRZED DZIESIĘCIU LATY. POCZUCIE AWANSU LUB DEGRADACJI	5
PORÓWNANIE WŁASNEJ POZYCJI Z POZYCJAMI RODZICÓW I DZIADKÓW	8
BOGACTWO I WŁADZA.....	10
IDENTYFIKACJE KLASOWE.....	13
IDENTYFIKACJE A CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE	16
IDENTYFIKACJE KLASOWE A SAMOOCENY POZYCJI SPOŁECZNYCH, ZAMOŻNOŚCI I WŁADZY	17
ASPIRACJE I WZORCE AWANSU - KLASY I WARSTWY, DO KTÓRYCH POLACY CHCIELIBY NALEŻEĆ.....	20
ASPIRACJE A CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE.....	22
IDENTYFIKACJE KLASOWE A WZORCE AWANSU	23
POZYCJA SPOŁECZNA A ASPIRACJE I WZORCE AWANSU	26
PODSUMOWANIE	29
ANEKS.....	3

To, jak się postrzega i ocenia swoje miejsce w społeczeństwie - tzn. ocena własnej pozycji społecznej i poczucie przynależności do jakiejś klasy, warstwy czy innej grupy, stanowiącej składnik struktury społecznej - może wpływać na opinie, postawy i zachowania w różnych sferach życia. Negatywne opinie o własnej pozycji społecznej - wynikające np. z przekonania, że żyje się w znacznie gorszych niż inni warunkach materialnych - przejawiają się w poczuciu upośledzenia rzutującym na większość postaw takich osób, także na udział w wyborach parlamentarnych czy preferencje wyborcze. Nie mniejsze znaczenie ma też poczucie przynależności grupowej np. dla postrzegania swojej roli społecznej albo swoich interesów grupowych.

Wymienione dwa subiektywne aspekty społecznego miejsca jednostek mogą być równie ważne dla struktury społecznej i jej funkcjonowania jak rozmaite obiektywne zróżnicowania i zależności.

Dysponując danymi sondażowymi będziemy mogli porównać obecne samooceny pozycji i identyfikacje z tymi, jakie występowały w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Ponadto zobaczymy, jak pozycje i identyfikacje mają się do ocen bogactwa i wpływów czy władzy. Dowiemy się też, czy Polacy mają poczucie awansu społecznego w stosunku do swoich rodziców i dziadków oraz czy tak samo często jak przed siedmiu laty odczuwają obecnie różnice w stosunku do nich - awans lub degradację. Dodatkowo dowiemy się, czy dziesięć lat wcześniej pozycje społeczne Polaków były takie same, wyższe czy niższe niż obecnie. Wreszcie przyjrzymy się, czy w porównaniu z okresem wcześniejszym nastąpiła w społecznych aspiracjach jakaś zmiana: do których klas czy warstw Polacy chcieliby obecnie najczęściej należeć.

SAMOOCENY POZYCJI SPOŁECZNYCH

Wyniki naszego sondażu¹ wskazują, że w polskim społeczeństwie przeważa raczej niska ocena własnej pozycji społecznej. Średnia arytmetyczna ocen bliska jest pozycji 6 na skali², poniżej jej środka (tzn. pozycji 5). Na dwóch najwyższych miejscach w hierarchii sytuuje siebie zaledwie 0,9% respondentów, podczas gdy na dwóch najniższych - 17,4%. Przy tym niewielu badanych wskazało na same krańce skali, co wiąże się z odnotowywaną niejednokrotnie tendencją do unikania przez nich skrajnych ocen; widoczna jest zarazem skłonność do wyboru środka skali - oceniania swej pozycji jako średniej, przeciętnej.

Tabela 1

Niektórzy ludzie zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, inni zaś niższe pozycje. Gdzie umieścił(a)by Pan(i) siebie? W której klasie i na którym miejscu?		Wskazania respondentów według terminów badań			
		1997		2004	
		w procentach			
Warstwa* (klasa) wyższa	1	0,4	3,2	0,2	2,8
	2	0,7		0,7	
	3	2,1		1,9	
Warstwa (klasa) średnia	4	9,1	63,2	14,2	59,2
	5	37,2		30,7	
	6	16,9		14,3	
Warstwa (klasa) niższa	7	12,1	27,6	18,0	35,4
	8	12,4		10,6	
	9	3,1		6,8	
Trudno powiedzieć		6,1		2,5	
		Średnia ocen na skali = 5,79 Odchylenie standardowe = 1,45		Średnia ocen na skali = 5,91 Odchylenie standardowe = 1,58	

* W 2004 roku w opisie skali występowały określenia „warstwa wyższa” itd., a w roku 1997 - „klasa wyższa” itd.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (168) przeprowadzono w dniach od 7 do 10 maja 2004 roku na liczącej 1006 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych Polaków.

² Respondentom przedstawiono pionową, 9-punktową skalę numeryczną, biegnącą od „1” (najwyższa pozycja) do „9” (najniższa pozycja), wyraźnie podzieloną na trzy odcinki, określone umieszczonymi z boku nazwami: *warstwa wyższa*, *średnia* i *niższa* przy odpowiednim odcinku skali.

W samym środku skali (na pozycji 5) ulokowała siebie prawie jedna trzecia badanych (30,7%). Jednak najczęstsze są niższe samooceny - poniżej środka skali, na pozycjach 6 - 9, gdzie umiejscowiła siebie połowa ankietowanych (49,7%); zdecydowanie przeważają one nad lokowaniem siebie dokładnie w środku czy powyżej środka, na pozycjach 1 - 4 (17,0%).

Trzeba podkreślić, że ogólna samoocena pozycji społecznej nie jest - jak wynika z analiz - jakąś prostą syntezą czy funkcją jednostkowych ocen szczegółowych, dotyczących poszczególnych obiektywnych wymiarów własnego położenia społecznego i porównania własnego miejsca w systemie dystrybucji dóbr (układu nierówności społecznych) z miejscem innych ludzi, lecz jest raczej kwestią *satysfakcji* - bądź jej braku - z własnej sytuacji, powiązanej z aspiracjami³, może więc odbiegać od obiektywnych parametrów położenia społecznego. Może też podlegać wpływom ogólniejszych nastawień i nastrojów.

Wpływem nastrojów społecznych - wyjątkowo dobrych w 1997 roku i wyjątkowo złych w roku 2004 - można też po części wyjaśniać znaczące różnice między ocenami pozycji społecznych uzyskanymi w tegorocznym sondażu a ocenami z roku 1997. Jednak odbicie znajduje w nich przede wszystkim okres złej sytuacji gospodarczej i obniżenia się poziomu życia gospodarstw domowych przy końcu lat dziewięćdziesiątych i początku nowego stulecia.

Wyższa obecnie wartość średniej ocen wskazuje na gorsze oceny pozycji niż uprzednio, a większe odchylenia standardowe na ich większe zróżnicowanie.

Widoczny jest zwłaszcza wzrost odsetka respondentów (prawie o 8 punktów) lokujących się w warstwie niższej (pozycje 7 - 9). Ponadto dwa razy więcej osób niż w roku 1997 uważa, że znajduje się na samym dole społecznej drabiny, na najniższej pozycji. Wzrósł też odsetek tych, którzy lokują siebie w górnej części warstwy niższej, wskazując, że ich pozycja, choć nie najniższa, jest jednak gorsza niż średnia.

Natomiast mniej jest obecnie osób, które uważają, że zajmują pozycje wysokie, w warstwie wyższej; mniej też badanych lokuje siebie w samym środku skali oraz u dołu warstwy średniej. Jednak wyraźnie wzrósł odsetek tych, którzy uważają, że zajmują pozycje u góry tej warstwy (na pozycji 4).

Warto też zauważyć, że zmalała liczba osób niemających skryzalizowanego zdania na temat swojego miejsca w społeczeństwie.

W latach dziewięćdziesiątych można było obserwować stopniowy wzrost odsetka osób lokujących siebie na trzech najwyższych pozycjach drabiny społecznej (szczególnie na 3 miejscu), ale już w 1997 odsetek ten się zmniejszył. Ogólnie rzecz biorąc, przemiany ustrojowe nie przyniosły istotnych zmian w postrzeganiu własnego miejsca w strukturze społecznej - mieliśmy raczej do czynienia z wahaniami lokowania się w środku i w dolnej części drabiny społecznej. Dane te różnią się wyraźnie od porównywalnych danych dla zamożnych społeczeństw zachodnich, w których przeważają średnie i dobre (wysokie) oceny własnej pozycji społecznej⁴.

Postrzeganie miejsca zajmowanego w hierarchii pozycji społecznych wiąże się przede wszystkim z poziomem wykształcenia badanych, a następnie z oceną warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego i dochodami⁵.

Osoby, które ulokowały siebie na najwyższych pozycjach skali, to niemal wyłącznie mieszkańcy miast (głównie dużych), przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracujący na własny rachunek, badani z wykształceniem wyższym lub średnim.

Na środkowych pozycjach skali, w warstwie średniej, ankietowani umiejscawiali siebie tym częściej, im byli młodszy, im większe było ich miejsce zamieszkania, wyższy poziom wykształcenia, większe dochody oraz lepsze warunki materialne. Natomiast im mniejsze miejsce zamieszkania, niższy poziom wykształcenia, mniejsze dochody i gorsze warunki materialne oraz im starsi respondenci, tym częściej własną pozycję społeczną sytuowali w dole skali, w warstwie niższej.

³ Zob. K. M. Słomczyński, G. Kacprowicz, *Subiektywna ocena pozycji społecznej: jej pomiar, determinanty i korelaty* [w:] „Zróżnicowanie społeczne i jego percepcja w latach 1965-1980”, pod red. K. Janickiej, Ossolineum, Wrocław 1987.

⁴ Szerzej na ten temat zob. komunikaty CBOS: „Postrzeganie struktury społecznej”, kwiecień 1997 (opr. W. Derczyński); „Obrazy struktury społecznej”, marzec 1995 (opr. W. Derczyński) oraz [w:] „Serwis Informacyjny CBOS”, 1995 nr 3. Zob. także *International Social Survey Programme 1999* i *Polski Generalny Sondaż Społeczny 1999*, opr. B. Cichomski (przy współpr. M. Bojanowskiego), Warszawa, kwiecień 2001, ISS, UW.

⁵ Współczynniki Tau B Kendalla wynoszą odpowiednio: 0,323, 0,284 i 0,206.

Na najniższych pozycjach umieszczali się najczęściej rolnicy i robotnicy, renciści i emeryci, bezrobotni i niepracujący (przede wszystkim gospodynie domowe), a także badani z wykształceniem podstawowym.

Dodajmy, że im niższa samoocena pozycji społecznej, tym częstsze opinie Polaków, że od 1989 roku niewiele lub nic się nie zmieniło w kraju ani w ich miejscowości, oraz że zmiany przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści i że nie warto było zmieniać ustroju; częstsze też są opinie, że demokracja nie ma przewagi nad innymi formami rządów. Ponadto im niższa samoocena pozycji społecznej, tym rzadsze poczucie wpływu na sprawy kraju, słabsze poparcie i częstszy sprzeciw dla członkostwa Polski w Unii Europejskiej, a także częstsze opinie, że sytuacja w kraju zmierza w złym kierunku. Natomiast im wyższa samoocena pozycji, tym częstsze opinie i postawy przeciwne⁶.

POZYCJE SPOŁECZNE ZAJMOWANE PRZED DZIESIĘCIU LATY. POCZUCIE AWANSU LUB DEGRADACJI

Nie mamy możliwości porównania ocen własnej pozycji społecznej respondentów z roku 2004 z ich ocenami z roku 1997 - nie był to bowiem sondaż panelowy. Jednak w tym roku pytaliśmy ankietowanych o ocenę pozycji, jaką zajmowali przed dziesięciu laty, co pozwala w jakimś stopniu sprawdzić, czy w swoim odczuciu awansowali, ulegli społecznej degradacji czy też nie zmienili swojej pozycji w społeczeństwie.

Istnieje wprawdzie znaczna zbieżność ocen obecnej pozycji i tej sprzed dziesięciu lat⁷, ale na pierwszy rzut oka widać, że wiele osób ma poczucie degradacji.

⁶ Tau B Kendalla w granicach 0,163 - 0,247.

⁷ Tau B Kendalla wynosi 0,424, a r Pearsona = 0,673.

Tabela 2

Ocena swojej pozycji zajmowanej przed 10 laty W którym miejscu był(a) Pan(i) 10 lat temu?*		Wskazania respondentów w 2004 roku	
		w procentach	
Warstwa wyższa	1	0,5	7,7
	2	1,5	
	3	5,7	
Warstwa średnia	4	19,9	62,2
	5	24,3	
	6	18,0	
Warstwa niższa	7	14,0	25,3
	8	7,5	
	9	3,8	
Trudno powiedzieć		5,0	
Średnia ocen na skali = 5,48 Odchylenie standardowe = 1,60			

*Jeśli respondent 10 lat temu nie był jeszcze osobą dorosłą, proszony był o wzięcie pod uwagę ówczesnej pozycji społecznej rodziców (opiekunów)

Ogółem blisko połowa badanych (46%) uważa, że obecnie zajmuje taką samą pozycję na drabinie społecznej jak przed dziesięciu laty, niespełna jedna piąta (17%) ma poczucie awansu, a prawie dwie piąte (38%) - degradacji. W odczuciu respondentów zmiany przedstawiają się następująco:

- z pozycji 1 ponad połowa spadła na pozycję 4 i 5;
- z pozycji 2 dwie trzecie spadło niżej, na pozycje 3, 4 (17%), 5 (35%) i 6;
- z pozycji 3 ponad cztery piąte znalazło się niżej, na pozycjach 4 (25%), 5 (38%), 6 (17%) lub 7 i 8;
- z pozycji 4 awansowało 2%, 39% nie zmieniło swojego położenia, a reszta spadła na pozycje 5 i 6 (40%) lub niżej;
- z pozycji 5 awansowało 5%, większość (62%) uważa, że pozostała na niej, 9% spadło na pozycję 6, pozostali niżej (23%);
- z pozycji 6 (dolnego krańca warstwy średniej) awansowało aż 35% (nie wyżej niż pozycja 3, głównie na 4 i 5), 32% pozostało na tym samym miejscu, a 33% ma poczucie degradacji;

- z pozycji 7 co czwarty (25%) przeszedł do warstwy średniej (4 - 6), ponad połowa (54%) pozostała na tym samym miejscu, a ponad jedna piąta (21%) spadła;
- z pozycji 8 awansowało 37% (głównie do warstwy średniej), połowa (50%) pozostała na tej samej pozycji, 13% spadło niżej;
- z najniższej, 9 pozycji awansowało 44%, ale 22% do warstwy średniej (pozycje 4 - 6), ponad połowa (56%) nie zmieniła swej pozycji u samego dołu społecznej drabiny.

Jeśli weźmiemy pod uwagę tylko przejścia z jednej warstwy do drugiej w układzie trzech warstw: wyższej (1 - 3), średniej (4 - 6) i niższej (7 - 9), a więc przypuszczalnie odczuwane przez badanych jako istotna zmiana ich położenia społecznego, to okazuje się, że awans społeczny jest udziałem 8% badanych, a degradacja - 23%, podczas gdy większość (69%) pozostała w obrębie tej samej, szeroko rozumianej warstwy.

Poczucie awansu lub degradacji najsilniej powiązane jest z oceną warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego (im lepsza, tym częstsze poczucie awansu, a im gorsza - degradacji), następnie z wysokością dochodów na osobę, wiekiem i wykształceniem⁸ (zob. tabele aneksowe).

W grupach społeczno-demograficznych poczucie awansu najczęściej mają przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, uczniowie i studenci oraz w ogóle osoby młode (w wieku od 18 do 34 lat), a następnie pracownicy umysłowi niższego szczebla, osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem, pracownicy fizyczno-umysłowi, a także niepracujące zawodowo gospodynie domowe. O awansie częściej mówią pracujący w sektorze prywatno-państwowym i prywatnym niż zatrudnieni w instytucjach państwowych i publicznych lub, zwłaszcza, w gospodarstwach rolnych, najrzadziej natomiast - osoby najstarsze, renciści, emeryci, rolnicy i robotnicy niewykwalifikowani oraz bezrobotni.

⁸ Tau B Kendalla wynosi odpowiednio: 0,274, 0,191, 0,187 i 0,152.

Poczucie degradacji najczęstsze jest wśród bezrobotnych, osób w wieku średnim (mających od 34 do 64 lat), rolników i robotników, rencistów i emerytów, a wyraźnie rzadziej niż w innych kategoriach notujemy je wśród kadry kierowniczej i inteligencji oraz uczniów i studentów.

Jeśli weźmiemy pod uwagę tylko przejścia z szeroko rozumianej warstwy do innej warstwy (np. z niższej do średniej lub odwrotnie), obraz będzie podobny, z tym że najwięcej osób z takim poczuciem awansu spotykamy wśród pracujących na własny rachunek poza rolnictwem, a przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji zajmują pod tym względem dalsze miejsca (zob. tabele aneksowe).

Jak można się było spodziewać, poczucie awansu częściej niż poczucie degradacji współwystępuje z pozytywną oceną tego, co się dzieje w kraju, i optymistycznymi prognozami, ponadto z poczuciem wpływu na sprawy kraju (23% wobec 13% wśród mających poczucie degradacji) i sprawy lokalne - miasta czy gminy (49% wobec 26%).

PORÓWNANIE WŁASNEJ POZYCJI Z POZYCJAMI RODZICÓW I DZIADKÓW

Większość badanych (55%) uważa, że zajmuje w społeczeństwie wyższą pozycję niż ich dziadkowie, a blisko jedna piąta (18%) jest zdania, że taką samą. Tylko co siódmy respondent (14%) ma poczucie degradacji w porównaniu z dziadkami.

Inaczej jest w przypadku porównania z rodzicami: poczucie awansu ma mniej niż połowa Polaków (45%), a ponad jedna trzecia (36%) uważa, że ich pozycja jest mniej więcej taka sama jak pozycja rodziców. Podobnie jak w przypadku dziadków, mniej więcej co siódmy respondent (15%) jest zdania, że zajmuje niższą pozycję niż jego rodzice.

Wydaje się, że różnice między rezultatami tych porównań z dziadkami i rodzicami wynikają głównie z powojennych przemian społecznych i migracji ze wsi do miast (co odczuwane jest na ogół jako społeczny awans).

Podobnie oceniano swoje pozycje porównując się z dziadkami i rodzicami przed pięciu laty. W naszym społeczeństwie przeważa więc poczucie awansu wobec poprzednich pokoleń lub zajmowania podobnej pozycji społecznej. Stosunkowo niewiele osób ma poczucie społecznej degradacji, ale trzeba podkreślić, że w ostatnim okresie ich liczba wzrosła - społeczny zakres poczucia degradacji jest obecnie szerszy niż w końcu lat dziewięćdziesiątych.

Tabela 3

Czy w porównaniu z Pana(i) rodzicami/dziadkami Pana(i) pozycja społeczna jest, ogólnie rzecz biorąc, wyższa, niższa czy też mniej więcej taka sama?	Pozycja społeczna respondentów w porównaniu z pozycjami			
	rodziców		dziadków	
	X '99	V '04	X '99	V '04
	w procentach			
Zdecydowanie wyższa	13	12	24	23
Raczej wyższa	35	33	35	32
Mniej więcej taka sama	37	36	18	18
Raczej niższa	9	13	7	11
Zdecydowanie niższa	2	2	2	3
Trudno powiedzieć	5	4	14	15

Oceny własnej pozycji w porównaniu z pozycją rodziców są najmocniej powiązane z ocenami warunków materialnych, w jakich się żyje, oraz z wysokością dochodów na osobę. Poczucie awansu w porównaniu z rodzicami badani mają też tym częściej, im lepiej są wykształceni (zwłaszcza częstsze są oceny, że ich obecna pozycja jest „zdecydowanie wyższa”). Są to najczęściej przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (70%), ale również pracujący na własny rachunek poza rolnictwem (63%). Z wyjątkiem osób bezrobotnych, we wszystkich kategoriach społecznych poczucie awansu przeważa nad poczuciem degradacji, jednak rolnicy mają w tej sprawie podzielone opinie (zob. tabele aneksowe).

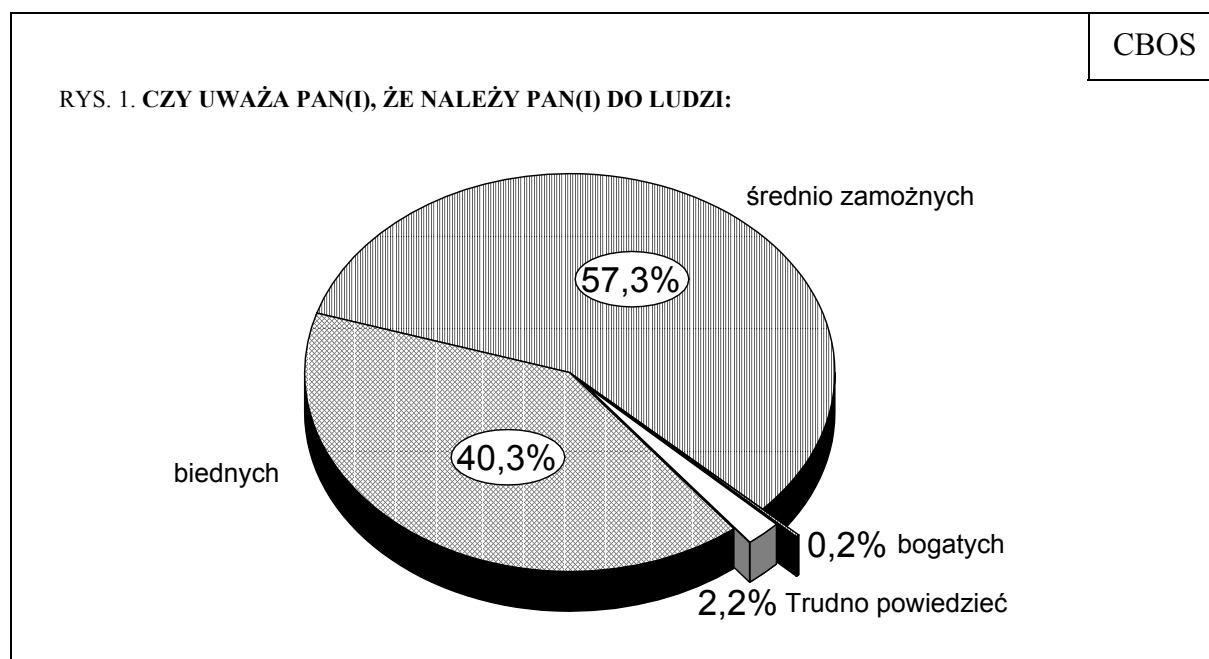
Podobne czynniki różnicują porównania własnych pozycji z pozycjami dziadków. Poczucie awansu najczęstsze jest wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracujących na własny rachunek, ale o degradacji najczęściej mówią - obok osób

bezrobotnych - nie rolnicy, lecz pracownicy umysłowi niższego szczebla i robotnicy wykwalifikowani (zob. tabele aneksowe).

Dodajmy, że im wyższa samoocena obecnej pozycji społecznej, tym częstsze poczucie awansu wobec rodziców i dziadków.

BOGACTWO I WŁADZA

Polacy na ogół nie mają wątpliwości co do tego, czy są bogaci czy też biedni: ponad połowa (57%) uważa się za średnio zamożnych, a dwie piąte (40%) - za biednych. Zaledwie dwie osoby na tysiąc (0,2%) uznały siebie za ludzi bogatych.

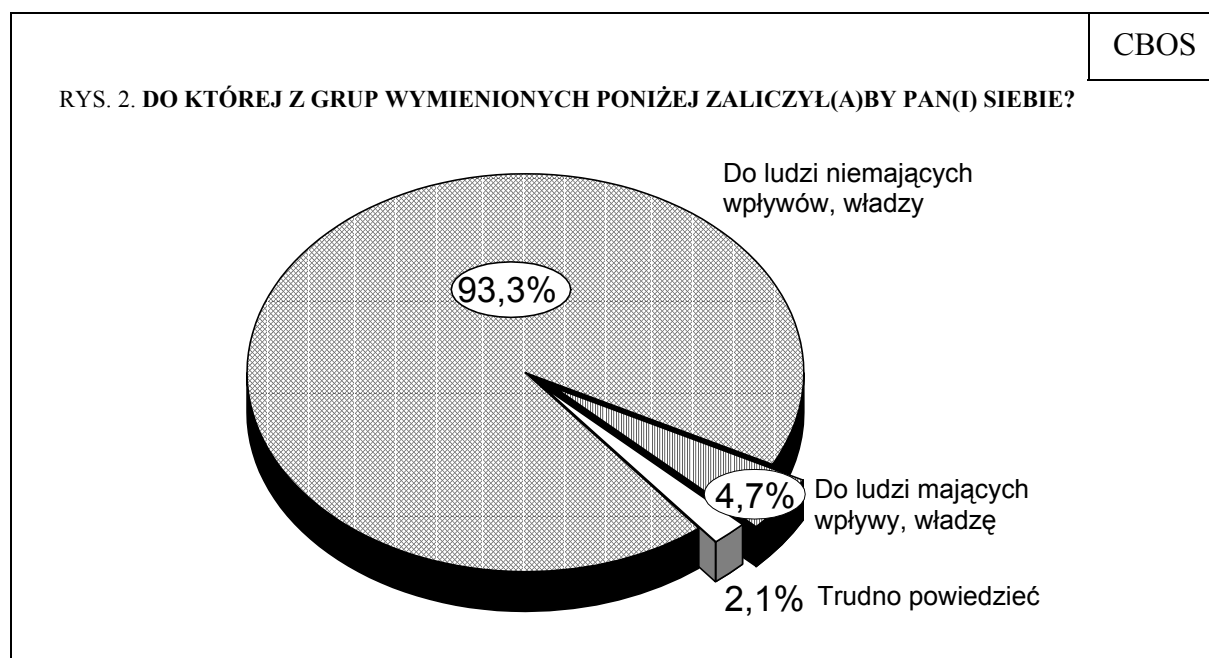

„Ludzie bogaci” to osoby z wyższym wykształceniem, pracujące na własny rachunek lub należące do kadry kierowniczej i inteligencji. Ogromna większość badanych z wyższym wykształceniem (84%) uważa się jednak tylko za osoby średnio zamożne, a co siódmy (14%) zalicza się do biednych. Natomiast wśród osób z wykształceniem podstawowym przeważa poczucie, że się jest biednym (58%); tylko niespełna dwie piąte (38%) uważa siebie za ludzi średnio zamożnych. Ogólnie, im wyższy poziom wykształcenia, tym więcej ludzi określa siebie jako średnio zamożnych, a mniej - jako biednych.

Dla opinii w tej sprawie największe znaczenie ma jednak ocena warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego, a wykształcenie czy wysokość dochodów na osobę są z nią słabiej powiązane⁹.

Poczuciem zamożności wyróżniają się przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracujący na własny rachunek poza rolnictwem, poczuciem biedy - rolnicy, robotnicy niewykwalifikowani, renciści i bezrobotni (zob. tabele aneksowe).

Ogromna większość Polaków (93%) uważa siebie za ludzi niemających wpływów czy władzy. Tylko co dwudziesty respondent (5%) jest odmiennego zdania.

Pytanie o wpływy i władzę było ogólnikowe, odpowiedzi badanych mogły więc dotyczyć różnych sfer życia i różnych zjawisk, na co wskazuje też analiza odpowiedzi. Najczęściej posiadanie wpływów i władzy deklarują przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, ale deklaracje takie składają także przedstawiciele wielu innych grup społeczno-zawodowych, w tym gospodynie domowe. Tylko renciści i robotnicy niewykwalifikowani znaleźli się poza tą grupą.

⁹ Tau B Kendalla wynosi odpowiednio: 0,504, 0,259, 0,248.

W przypadku gospodyń domowych może chodzić o pracę w różnych organizacjach czy stowarzyszeniach albo o działalność polityczną. Podobnie może być w przypadku osób zatrudnionych np. jako robotnicy wykwalifikowani czy pracownicy fizyczno-umysłowi. Wśród deklarujących posiadanie wpływów czy władzy są także osoby uważające się za ludzi biednych, a związek między deklaracjami badanych dotyczącymi wpływów i zamożności jest słaby¹⁰.

Omawiane wcześniej samooceny zajmowanej pozycji społecznej są najsilniej powiązane z opiniami o własnej zamożności (czy badani uważają, że należą do ludzi bogatych, średnio zamożnych czy też biednych), słabo natomiast z deklaracjami dotyczącymi posiadanych wpływów czy władzy¹¹.

Tabela 4

Samoocena pozycji społecznej	Do której z grup, wymienionych poniżej, zaliczył(a)by Pan(i) siebie? Czy do ludzi:			Czy uważa Pan(i), że należy Pan(i) do ludzi:			
	mających wpływy, władzę	niemających wpływów, władzy	Trudno powiedzieć	bogatych	średnio zamożnych	biednych	Trudno powiedzieć
	w procentach						
Wysoka (1 - 3)	31	65	4	8	81	11	0
Średnia (4 - 6)	6	92	2	0	73	25	2
Niska (7 - 9)	1	98	1	0	31	67	2
Trudno powiedzieć	0	96	4	0	39	55	6

Warto może dodać, że - jak wynika z analizy danych - wszyscy respondenci, którzy uważają się za ludzi bogatych, oceniają swoją pozycję społeczną jako wysoką (wskazują pozycje 2 i 3), natomiast deklarujący posiadanie wpływów czy władzy najczęściej (74% spośród nich) oceniają swoje pozycje jako średnie (4 - 6); tylko co piąty z nich (19%) uważa, że zajmuje pozycję wysoką (2 - 3). Wydaje się więc, że - zdaniem Polaków - o pozycji społecznej bardziej decyduje bogactwo niż władza.

¹⁰ Tau B Kendalla wynosi 0,100.

¹¹ Tau B Kendalla odpowiednio: 0,398 i 0,157.

IDENTYFIKACJE KLASOWE

Przez identyfikacje klasowe rozumiemy tutaj zaliczenie się przez respondentów do którejś z klas lub warstw społecznych z przedstawionej im listy. Stosowanie do badania identyfikacji klasowych pytania zamkniętego z określonymi przez badacza kategoriami klas, warstw czy grup, z których respondent ma dokonać wyboru, jest wprawdzie obciążone różnymi wadami, ale jest zarazem prostym sposobem pytania o nie, który można zastosować w masowych sondażach.

W obecnym badaniu posłużono się znacznie szerszym zestawem kategorii, z którymi respondenci mogli się identyfikować, niż w innych badaniach. Uwzględniono w nim zarówno te o charakterze gradacyjnym (*wyższa - średnia - niższa*), jak i inne, o charakterze funkcjonalnym, wśród których są kategorie najczęściej używane do opisu struktury społecznej naszego społeczeństwa przed transformacją ustrojową, oraz nowe, stosowane w związku z zachodzącymi przemianami społecznymi. Takim samym zestawem posłużono się po raz pierwszy w badaniach z roku 1997¹². Pełny zestaw kategorii i wyniki przedstawiono w tabeli 5, w której dla porównania zamieszczono także dane z wcześniejszego sondażu.

Polacy najczęściej identyfikują się z *klasą średnią* i *klasą robotniczą* (w sumie ponad połowa badanych - 54,5%). Identyfikacje z *klasą średnią* mają, prawdopodobnie, u podłoża najczęściej skojarzenie z byciem podobnym do wielu innych, przeciętnym czy średnio zamożnym, a nie z innymi, bogatymi treściami tego terminu, popularnego w literaturze socjologicznej. Następną kategorią licznie wskazywaną przez badanych jest *klasa chłopska*. Te trzy rodzaje identyfikacji występowały też z podobną częstością w badaniu z 1997 roku - nieco tylko większą w przypadku *klasy średniej* i *klasy robotniczej*, ale wyraźnie większą, gdy chodzi o *klasę chłopską*.

¹² Wyniki tamtych badań na tle badań wcześniejszych oraz szersze omówienie założeń badawczych przedstawiłem w artykule *Pozycja społeczna, poczucie tożsamości klasowej i wzorce awansu społecznego* [w:] „Wartości, praca, zakupy ... O stylach życia Polaków”, red. nauk. M. Falkowska, CBOS, Warszawa 1997.

Tabela 5

Identyfikacje klasowe: <i>Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza? Proszę wybrać tylko jedno określenie, które najbardziej Panu(i) odpowiada</i>			
Wskazania respondentów według terminów badań			
1997		2004	
Klasa wyższa	0,6%	Klasa wyższa	0,6%
Klasa kapitalistyczna	0,1%	Klasa kapitalistyczna	0,2%
Burżuazja	0,0%	Burżuazja	0,1%
Przedsiębiorcy	2,1%	Przedsiębiorcy	2,4%
Menedżerowie	0,1%	Menedżerowie	0,7%
Specjaliści z wyższym wykształceniem	1,9%	Specjaliści z wyższym wykształceniem	3,3%
Inteligencja	8,3%	Inteligencja	7,7%
Pracownicy umysłowi	6,1%	Pracownicy umysłowi	5,6%
Drobnomieszczaństwo	1,0%	Drobnomieszczaństwo	1,1%
Klasa średnia	28,6%	Klasa średnia	27,3%
Klasa robotnicza	28,0%	Klasa robotnicza	27,2%
Klasa chłopska	15,2%	Klasa chłopska	12,9%
Klasa niższa	4,1%	Klasa niższa	4,5%
Należę do innej/Nie należę do żadnej/Trudno powiedzieć	0,3%+0,4 % +2,7% = 3,4%	Należę do innej/Nie należę do żadnej/Trudno powiedzieć	1,6%+3,3% +1,5% = 6,4%

Na trzecim i czwartym miejscu pod względem częstości identyfikacji występują *inteligencja* i *pracownicy umysłowi* - z tymi kategoriami utożsamia się prawie co ósmy badany, w sumie więc równie wielu jak z *klasą chłopską*. Podobnie było przed siedmiu laty, choć były one nieco częstsze niż obecnie. Identyfikacje z *pracownikami umysłowymi* - neutralną i pojemną kategorią określającą, co prawda bardzo ogólnikowo, charakter pracy, często stosowaną w opisach społeczeństwa - wydają się stosunkowo nieliczne (5,6%). Mniej też osób, niż można było przypuszczać (7,7%), określiło siebie jako *inteligencję* - osób z wyższym wykształceniem w naszej próbie było 11,2%.

Kolejna kategoria to *klasa niższa*, z którą identyfikuje się prawie co dwudziesty badany (4,5%) - dziś nieznacznie więcej niż przed siedmiu laty.

Trzy następne kategorie - ze względu na liczbę wskazań - to *specjaliści z wyższym wykształceniem* (3,3%), *przedsiębiorcy* (2,4%) i *menedżerowie* (0,7%). Zarówno pojawiająca się w publicystyce i opracowaniach statystycznych kategoria *specjaliści z wyższym wykształceniem* - konkurencyjna wobec tradycyjnych przyporządkowań do *inteligencji* - jak i *przedsiębiorcy* czy *menedżerowie* to kategorie związane z nową rzeczywistością społeczną. Za znaczący i ważny należy uznać fakt występowania obecnie tego rodzaju identyfikacji częściej niż w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Identyfikacje z *menedżerami* są nawet wielokrotnie częstsze, a ze *specjalistami* - prawie dwukrotnie.

Natomiast z *klasą wyższą* identyfikuje się stosunkowo niewiele osób (0,6%), podobnie jak w 1997 roku. Prawie wcale nie występują identyfikacje z *klasą kapitalistyczną* czy *burżuazją*, przypuszczalnie ze względu na silnie pejoratywny wydźwięk tych określeń. Mniej negatywnie nacechowane *drobnomieszczaństwo* miało nieco więcej wskazań (1,1%). W porównaniu z poprzednim sondażem nie odnotowaliśmy istotnych zmian.

Porównując wyniki warto zwrócić uwagę na wzrost odsetka osób deklarujących, że należą do innej klasy czy warstwy niż wymienione bądź że nie należą do żadnej. Respondenci, którzy uważali, że należą do innych kategorii, wymieniali najczęściej: *emerytów*, *młodych ludzi uczących się* oraz *bezrobotnych*. Ponadto parę osób wskazało na swoją kategorię zawodową - bycie *rzemieślnikiem*, „*budowlańcem*” bądź wykonywanie *wolnego zawodu*. Wskazuje to na silny związek w odczuciach badanych identyfikacji z wykonywanym zawodem.

Ogólnie rzecz biorąc, trzeba podkreślić, że z kategoriami należącymi do schematu gradacji klas (*wyższa - średnia - niższa*) identyfikuje się tylko jedna trzecia respondentów (32,4%). Prawie dwa razy częściej (61,8%) wybierają oni kategorie o charakterze funkcjonalnym lub - łączące różne kryteria wyodrębnienia - obiegowe określenia (część z nich o pewnej tradycji albo dziedziczona po oficjalnych kategoryzacjach społecznych poprzedniego systemu) inne niż gradacyjne.

IDENTYFIKACJE A CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

Szczegółowe dane dotyczące powiązania cech społeczno-demograficznych z identyfikacjami klasowymi oraz charakterystyka społeczno-demograficzna poszczególnych kategorii identyfikacyjnych zawarte są w tabelach aneksowych. Tu ograniczę się do przedstawienia ogólnych związków między wykształceniem i zróżnicowaniem społeczno-zawodowym a identyfikacjami. Spośród różnych czynników poziom wykształcenia jest najsilniej powiązany z identyfikacjami klasowymi¹³.

Respondenci z wykształceniem podstawowym zaliczają się najczęściej do *klasy robotniczej* (32%) lub *chłopskiej* (30%), ale prawie jedna piąta (17%) utożsamia się z *klasą średnią*. Pozostali - z *klasą niższą* (7%) i innymi kategoriami.

Połowa osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (51%) należy w swym odczuciu do *klasy robotniczej*, a jedna czwarta (25%) - do *średniej*. Ponadto co dziewiąty respondent z tej grupy (11%) należy do *klasy chłopskiej*, a co dwudziesty (5%) - do *niższej*.

Osoby z wykształceniem średnim identyfikują się najczęściej z *klasą średnią* (42%), ale stosunkowo często także z *inteligencją* (11%) i *pracownikami umysłowymi* (10%). Zaliczają się również do *przedsiębiorców* (4%), *drobnomieszczanstwa* (3%) lub do *klasy niższej* (3%).

Respondenci z wykształceniem wyższym identyfikują się najczęściej z *inteligencją* (32%) oraz ze *specjalistami* (25%), następnie z *pracownikami umysłowymi* (18%), *klasą średnią* (11%) i *menedżerami* (5%).

Wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji utożsamianie się ze *specjalistami* (30%) i *inteligencją* (29%) jest równie częste, obejmując w sumie trzy piąte spośród nich; znaczące są także identyfikacje z *klasą średnią* (12%) i *pracownikami umysłowymi* (12%). Natomiast pracownicy umysłowi niższego szczebla identyfikują się przede wszystkim z *klasą średnią* (36%) oraz właśnie *pracownikami umysłowymi* (33%); stosunkowo niewielu uważa, że należy do *inteligencji* (12%) czy *specjalistów* (5%).

¹³ V Cramera wynosi 0,486.

Pracownicy fizyczno-umysłowi w większości identyfikują się z *klasą średnią* (56%), a jedna czwarta z nich z *klasą robotniczą* (25%). Pozostali - z *pracownikami umysłowymi, przedsiębiorcami* (po 5%), *drobnomieszczaństwem, klasą niższą* (po 2%), *klasą chłopską, inteligencją* (po 1%) i innymi.

Dwie trzecie robotników wykwalifikowanych (68%) uważa, że należy do *klasy robotniczej*, jedna czwarta zaś (25%) zalicza siebie do *klasy średniej*. Nieliczni - do *klasy niższej* (3%) oraz do *klasy chłopskiej* (2%) i *pracowników umysłowych* (1%). Także robotnicy niewykwalifikowani w zdecydowanej większości identyfikują się z *klasą robotniczą* (66%) i *klasą średnią* (29%).

Rolnicy na ogół zaliczają się do *klasy chłopskiej* (77%), ale niektórzy - do *klasy średniej* (13%) albo *klasy robotniczej* (9%).

Najbardziej zróżnicowane są identyfikacje osób pracujących na własny rachunek poza rolnictwem - zgodnie z różną działalnością zawodową, jaka może kryć się pod tą nazwą. Najczęstsze są identyfikacje z *klasą średnią* (36%) i *przedsiębiorcami* (29%), ale są wśród nich także przedstawiciele *klasy robotniczej* (14%) oraz *klasy kapitalistycznej* (5%), a ponadto - *inteligencji* (7%), *specjalistów* (4%), *pracowników umysłowych* (2%) i *klasy chłopskiej* (2%).

Pomijam bezrobotnych i biernych zawodowo (dane są w tabelach aneksowych) - z wyjątkiem uczniów i studentów: oni najczęściej identyfikują się z *klasą średnią* (48%), następnie z *inteligencją* (16%), *klasą chłopską* (5%) i *specjalistami* (4%).

IDENTYFIKACJE KLASOWE A SAMOOCENY POZYCJI SPOŁECZNYCH, ZAMOŻNOŚCI I WŁADZY

Na podstawie średnich ocen na skali pozycji społecznych można ułożyć wyraźną hierarchię klas i warstw, z którymi badani się identyfikują - od *klasy wyższej, specjalistów, menedżerów i inteligencji* na szczycie do *klasy robotniczej, klasy chłopskiej i niższej* na dole (tab. 6). Na środek hierarchii składają się *przedsiębiorcy, pracownicy umysłowi,* i *klasa średnia* oraz - odstające wyraźnie w dół - *drobnomieszczaństwo*.

Mimo iż bardzo niewielkie liczebności w przypadku niektórych klas (zwłaszcza *klasy wyższej* i *drobnomieszczaństwa*) nakazują ostrożność, można powiedzieć, że poczucie tożsamości społecznej w ramach struktury społecznej odpowiada - z grubsza - samoocenom pozycji społecznej jednostek.

Przy tym najbardziej podobne, spójne, są samooceny pozycji społecznej *menedżerów* oraz *klasy niższej, przedsiębiorców* i *klasy średniej*, następnie *pracowników umysłowych* i *drobnomieszczaństwa*. Najbardziej rozproszone natomiast są samooceny *klasy robotniczej* i *klasy chłopskiej* (a także *klasy wyższej*, ale w tym wypadku jest to spowodowane niewielką liczebnością i błędnym, jak można przypuszczać, zaliczeniem się niektórych badanych), co wskazuje na znaczne zróżnicowanie postrzegania swojej sytuacji społecznej w tych dwóch grupach. W obu przypadkach mamy do czynienia z rozproszeniem ocen własnej pozycji na dolnej i środkowej części skali.

Tabela 6

Identyfikacje klasowe a samooceny pozycji społecznej ¹⁴							
Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza?	Samoocena pozycji społecznej						
	1 - 3 (warstwa wyższa)	4 - 6 (warstwa średnia)	7 - 9 (warstwa niższa)	Trudno powiedzieć	Średnia (1 - 9)	Odczylenie standardowe	Liczba osób
	w procentach						
Klasa wyższa	55	45	0	0	3,08	1,51	6
Specjaliści z wyższym wykształceniem	27	73	0	0	4,25	1,17	33
Menedżerowie	11	89	0	0	4,46	0,74	7
Inteligencja	9	79	9	3	4,73	1,21	78
Przedsiębiorcy	3	89	8	0	5,21	1,00	24
Pracownicy umysłowi	0	82	18	0	5,21	1,15	57
Klasa średnia	1	84	15	0	5,39	1,07	275
Drobnomieszczaństwo	0	72	28	0	5,83	1,18	11
Klasa robotnicza	1	44	53	2	6,45	1,47	273
Klasa chłopska	0	38	57	5	6,74	1,61	129
Klasa niższa	0	6	91	3	7,79	1,00	46
Należę do innej/Nie należę do żadnej/Trudno powiedzieć	5	35	46	14	6,62	1,84	63
					Średnia ogólna: 5,91	Ogólne: 1,58	

¹⁴ W tabeli pominięto „klasę kapitalistyczną” oraz „burżuazję” ze względu na bardzo małe liczebności - w sumie 3 osoby.

Respondenci, którzy deklarują, że należą do grupy ludzi mających władzę, najczęściej występują - jak można było się spodziewać - wśród identyfikujących się z *menedżerami*, a następnie z *klasą wyższą, specjalistami i inteligencją*. Wśród identyfikujących się z innymi klasami i warstwami względnie mało osób uważa, że ma władzę czy wpływy. Jeśli jednak spojrzemy na skład tej grupy ludzi, którzy uważają, że mają władzę, to najliczniej reprezentowani są w niej przedstawiciele *inteligencji* (24%) i *klasy średniej* (22%), następnie *specjalistów* (11%), *klasy chłopskiej* (10%) i *klasy robotniczej* (10%), a dalej - *menedżerów* (6%), *pracowników umysłowych* (6%), *klasy wyższej* (3%), *przedsiębiorców* (1%) i innych (3%).

Tabela 7

Identyfikacje klasowe a samooceny władzy i zamożności							
Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza?	Zaliczający siebie do:			Zaliczający siebie do:			
	ludzi mających władzę, wpływy	ludzi nie-mających władzy, wpływów	Trudno powiedzieć	ludzi bogatych	ludzi średnio-zamożnych	ludzi biednych	Trudno powiedzieć
	w procentach						
Menedżerowie	43	57	0	0	100	0	0
Klasa wyższa	28	52	20	13	59	0	28
Specjaliści z wyższym wykształceniem	15	83	2	3	81	16	0
Inteligencja	15	82	3	0	63	37	0
Przedsiębiorcy	3	87	10	3	89	8	0
Pracownicy umysłowi	5	92	3	0	72	21	7
Klasa średnia	4	96	0	0	69	28	3
Drobnomieszczaństwo	0	100	0	0	63	37	0
Klasa robotnicza	2	97	1	0	43	55	2
Klasa chłopska	4	93	3	0	42	57	1
Klasa niższa	0	98	2	0	31	66	3
Należę do innej/Nie należę do żadnej/Trudno powiedzieć	5	92	3	0	39	59	2

Do ludzi bogatych zaliczają siebie tylko bardzo nieliczni badani (zaledwie parę osób) - identyfikujący się z *klasą wyższą, specjalistami i przedsiębiorcami*. Postrzeganie siebie jako

kogoś średnio zamożnego najczęstsze jest także wśród *menedżerów, przedsiębiorców i specjalistów z wyższym wykształceniem*, następnie wśród *pracowników umysłowych i identyfikujących się z klasą średnią*. Poczucie umiarkowanej zamożności przeważa też wśród *inteligentów i drobnomieszczan*, choć znaczny odsetek - blisko dwie piąte identyfikujących się z tymi grupami - uważa się za ludzi biednych. Natomiast wśród zaliczających się do *klasy niższej, klasy chłopskiej i klasy robotniczej* przeważa poczucie należenia do ludzi biednych.

ASPIRACJE I WZORCE AWANSU - KLASY I WARSTWY, DO KTÓRYCH POLACY CHCIELIBY NALEŻEĆ

Najwięcej Polaków (29%) chciałoby należeć do *klasy średniej*. Klasa ta bowiem jest przedmiotem aspiracji dla licznych kategorii badanych zajmujących niższe pozycje w strukturze społecznej, z nią też najwięcej osób się utożsamia. O połowę rzadziej wskazywano na *klasę wyższą*, a następnie - z dość podobną częstością - na *przedsiębiorców, inteligencję i specjalistów z wyższym wykształceniem* jako te klasy czy warstwy, do których badani aspirują.

Inne kategorie klas i warstw wyższych - *klasę kapitalistyczną, menedżerów czy burżuazję* - wybierano rzadko, niezbyt często też wskazywano na *pracowników umysłowych*, choć mogłoby się wydawać, że tak określona kategoria będzie w społecznym odczuciu czymś bliskim *klasie średniej*.

Częstsze były wybory *klasy robotniczej i chłopskiej*. Co prawda dla niewielu badanych były one przedmiotem aspiracji, natomiast stanowiły częsty wybór licznych respondentów, którzy identyfikują się z nimi i nie marzą o tym, by być kimś innym, lub realistycznie akceptują swoją społeczną tożsamość. Najrzadziej wskazywano *drobnomieszczaństwo i, co zrozumiale, klasę niższą*.

Tabela 8

Wzorce awansu: Do której z wymienionych grup, klas czy warstw chciał(a)by Pan(i) należeć? Proszę wymienić tylko jedną z nich			
Wskazania respondentów według terminów badań			
1997		2004	
Klasa średnia	23,3%	Klasa średnia	29,2%
Klasa wyższa	11,5%	Klasa wyższa	14,4%
Przedsiębiorcy	11,0%	Przedsiębiorcy	10,7%
Inteligencja	10,8%	Inteligencja	9,8%
Specjaliści z wyższym wykształceniem	9,1%	Specjaliści z wyższym wykształceniem	8,3%
Klasa robotnicza	6,6%	Klasa robotnicza	6,7%
Klasa chłopska	6,0%	Klasa chłopska	6,6%
Pracownicy umysłowi	3,6%	Pracownicy umysłowi	4,0%
Klasa kapitalistyczna	2,9%		
Menedżerowie	2,8%	Menedżerowie	1,6%
Burżuazja	1,1%	Burżuazja	1,1%
		Klasa kapitalistyczna	0,8%
Drobnomieszczaństwo	0,9%	Drobnomieszczaństwo	0,3%
Klasa niższa	0,8%	Klasa niższa	0,4%
Trudno powiedzieć lub do innej niż wymienione	10,2%	Trudno powiedzieć lub do innej niż wymienione	6,1%

Warto zauważyć, że w sumie prawie połowa badanych (46,7%) pragnęłaby należeć (albo już należy) do klas i warstw wyższych (łącznie z *klasą kapitalistyczną* i *burżuazją*), zajmujących - ich zdaniem - lepsze, wyższe pozycje w strukturze społecznej niż *klasa średnia* czy *pracownicy umysłowi*.

Podobnie było przed siedmiu laty, ale obecnie więcej respondentów pragnie być członkami *klasy średniej* i *wyższej*. Ponadto znacznie mniej osób niż uprzednio chciałoby być *menedżerami* czy należeć do *klasy kapitalistycznej*. Być może okres trudności gospodarczych zwiększył jeszcze i tak już pejoratywny wydźwięk tej nazwy.

ASPIRACJE A CECHY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

Powiązanie cech społeczno-demograficznych badanych z wyborami klas „awansu” lub akceptacją obecnej przynależności przedstawię tu w skrócie, biorąc pod uwagę jedynie zróżnicowania wyborów ze względu na wykształcenie i grupę społeczno-zawodową. Szczegółowe dane oraz informacje o innych zróżnicowaniach zawarte są w tabelach aneksowych.

Im wyższe wykształcenie badanych, tym częstszy wybór warstw usytuowanych na górze hierarchii społecznej i wymagających odpowiednich kwalifikacji: *specjalistów*, *inteligencji* oraz *menedżerów* i *pracowników umysłowych*. Wykształcenie sprzyja też wyborowi przedsiębiorców jako warstwy czy grupy, do której chciałoby się należeć. Im niższy natomiast poziom wykształcenia, tym częstszy wybór *klasy robotniczej* i *klasy chłopskiej* - czyli zamykanie się w kręgu najniższych kategorii - oraz częstszy wybór *klasy średniej*, jako tej grupy, która może być przedmiotem aspiracji dla osób nieposiadających szczególnych kwalifikacji, zajmujących niższe pozycje w hierarchii społecznej.

Żaden respondent z wykształceniem wyższym nie chciałby należeć do *drobnomieszczaństwa*, *klasy robotniczej*, *chłopskiej* czy *niższej*. *Klasę niższą* wskazywały tylko osoby z wykształceniem podstawowym, a *klasę średnią* - najczęściej respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a następnie z podstawowym, ale również część respondentów z wykształceniem średnim i wyższym.

Spośród grup społeczno-zawodowych *klasę niższą* wybierali tylko emeryci, *klasę robotniczą* - robotnicy, zwłaszcza wykwalifikowani, oraz emeryci, renciści i bezrobotni, a *klasę chłopską* - rolnicy, a następnie renciści i emeryci.

Klasę średnią wybierali najczęściej robotnicy, renciści i emeryci, pracownicy fizyczno-umysłowi, rolnicy; najrzadziej - kadra kierownicza i inteligencja, pracownicy umysłowi niższego szczebla, pracujący na własny rachunek poza rolnictwem, uczniowie

i studenci. *Klasę wyższą* - najczęściej robotnicy niewykwalifikowani, a najrzadziej - kadra kierownicza i inteligencja oraz emeryci i renciści.

Do *inteligencji* - poza kadra kierowniczą i inteligencją - najczęściej chcieliby należeć uczniowie i studenci; najrzadziej natomiast aspirują do niej - rolnicy i pracownicy fizyczno-umysłowi. *Pracowników umysłowych* najczęściej wskazywali w tym kontekście pracownicy umysłowi niższego szczebla i robotnicy niewykwalifikowani, ale niewiele rzadziej także respondenci z innych kategorii.

Kapitalistami chcieliby być najczęściej pracujący na własny rachunek poza rolnictwem oraz pracownicy fizyczno-umysłowi; *przedsiębiorcami* natomiast przede wszystkim sami przedsiębiorcy, czyli pracujący na własny rachunek, a oprócz nich pracownicy umysłowi niższego szczebla i inne kategorie. *Przedsiębiorców* najrzadziej wybierali robotnicy wykwalifikowani oraz emeryci i renciści.

Menedżerami chcieliby najczęściej stać się przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, pracownicy umysłowi niższego szczebla i pracownicy fizyczno-umysłowi. *Specjaliści* to kategoria wybierana najczęściej przez uczniów i studentów, kadra kierowniczą i inteligencję oraz pracowników umysłowych niższego szczebla.

Zauważmy też, że wśród osób aktywnych zawodowo największe odsetki ankietowanych, którzy nie „aspirują” - z różnych powodów - do innych niż własna grupa, klas czy warstw (jeśli przyjmiemy pewną odpowiedniość kategorii identyfikacyjnych i grup społeczno-zawodowych), odnotowujemy wśród pracujących na własny rachunek poza rolnictwem (*przedsiębiorcy*), a następnie wśród inteligencji i kadry kierowniczej (*inteligencja*) oraz specjalistów, jeśli za odpowiednik *specjalistów* uznamy przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji oraz pracowników umysłowych niższego szczebla. Ponadto znajdujemy takie osoby wśród rolników (*klasa chłopska*) i robotników wykwalifikowanych (*klasa robotnicza*). Tym kategoriom najbardziej odpowiada to, kim są - z tym że w przypadku rolników i robotników większa ich część chciałaby należeć do *klasy średniej*.

IDENTYFIKACJE KLASOWE A WZORCE AWANSU

Ciekawsze od powiązań z cechami społeczno-demograficznymi wydaje się porównanie identyfikacji klasowo-warstwowych z wyborami klas i warstw, do których badani chcieliby należeć.

Sam układ graficzny, jaki przybrały rozkłady procentowe w tabeli 9, w której przedstawione są dane dotyczące wzorców awansu w powiązaniu z identyfikacjami klasowymi, wskazuje na społeczne zróżnicowanie aspiracji czy pragnień i dość oczywistą prawidłowość - im wyższe położenie w hierarchii społecznej, tym bardziej na ogół ograniczony krąg klas czy warstw, do których Polacy aspirują czy pragną należeć, i tym wyższe odsetki osób niechących zmiany swej klasowej tożsamości. Prawidłowość tę zakłócają jednak respondenci identyfikujący się z *klasą chłopską*, z których znaczny odsetek nie „aspiruje” do innych klas, oraz *pracownicy umysłowi*, którzy - odwrotnie - względnie rzadko pragną pozostać w swojej grupie. Z tego schematu wyłamują się trochę również *menedżerowie*, których znaczna część chciałaby być *przedsiębiorcami* i wobec tego tylko niespełna połowa nie pragnie zmiany swej strukturalnej tożsamości.

Ogółem co trzeci Polak (33%) nie chciałby - jak wynika z analiz - należeć do innej klasy, warstwy czy grupy, niż ta, z którą się identyfikuje. Jeśli weźmiemy pod uwagę tylko tych, którzy utożsamiali się z kategoriami wymienionymi w kwestionariuszu - pomijając możliwe inne identyfikacje lub brak zdania - to liczba ta wzrośnie do 36%.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 9, osoby należące w swym odczuciu *do klasy wyższej, przedsiębiorców, specjalistów i inteligencji* w zdecydowanej większości zadowolają się swym miejscem w strukturze społecznej.

Jeśli przyjrzymy się aspiracjom przedstawicieli poszczególnych klas i warstw identyfikacyjnych - pomijając tych, którzy już w nich są, oraz przedstawicieli *klasy wyższej* i *drobnomieszczaństwa*, zbyt nielicznych, by można było brać pod uwagę procentowe rozkłady ich wyborów - zauważymy, że członkostwo *klasy wyższej* jest przedmiotem pragnień wszystkich innych, najczęściej utożsamiających się z *klasą średnią*, a następnie z *niższą*.

Kapitalistami pragnęliby być przedstawiciele *pracowników umysłowych, inteligencji, klasy średniej* i *klasy chłopskiej*, a do *burżuazji* chcieliby należeć przedstawiciele *inteligencji, klasy średniej* i *klasy robotniczej*.

Specjalistami z wyższym wykształceniem najczęściej chcieliby być przedstawiciele pracowników umysłowych i inteligencji, a następnie klasy średniej i przedsiębiorców. Do inteligencji pragną należeć najczęściej menedżerowie, pracownicy umysłowi, przedsiębiorcy i identyfikujący się z klasą średnią, a do menedżerów - przedstawiciele pracowników umysłowych, inteligencji i specjalistów. Warstwy, których jednym z głównych wyróżników wydaje się specjalistyczne, wyższe wykształcenie, przyciągają więc przede wszystkim tych, którzy legitymują się takim wykształceniem lub mają realne szanse jego uzyskania - wzory tego rodzaju awansu występują w kręgu warstw czy klas bliskich sobie w strukturze społecznej. Zwracają przy tym uwagę aspiracje części przedsiębiorców.

Tabela 9

Identyfikacje klasowe	Do której z wymienionych grup, klas czy warstw chciał(a)by Pan(i) należeć?													
	Klasa wyższa	Klasa kapitalistyczna	Burżuazja	Specjal. z wyższym wyksz.	Inteligencja	Menedżerowie	Przedsiębiorcy	Prac. umysłowi	Klasa średnia	Drobnomieszczactwo	Klasa robotnicza	Klasa chłopska	Klasa niższa	Inne odpowiedzi
	w procentach													
Klasa wyższa	83	-	-	-	-	-	17	-	-	-	-	-	-	-
Specjaliści z wyższym wykształceniem	13	-	7	67	2	3	7	-	-	-	-	-	-	-
Menedżerowie	-	-	-	-	11	49	40	-	-	-	-	-	-	-
Inteligencja	4	1	1	15	63	3	10	2	1	-	-	-	-	-
Przedsiębiorcy	-	-	-	9	6	-	74	-	9	-	-	-	-	3
Pracownicy umysłowi	14	2	-	21	8	4	17	27	5	-	-	-	-	3
Klasa średnia	28	1	1	8	7	2	14	3	34	-	1	-	-	1
Drobnomieszczactwo	29	-	-	7	37	-	-	-	8	20	-	-	-	-
Klasa robotnicza	10	-	2	1	3	-	6	2	47	-	22	1	-	5
Klasa chłopska	9	1	-	-	2	1	8	2	19	-	2	48	-	9
Klasa niższa	17	-	-	3	-	2	6	5	52	-	-	2	7	6
Należę do innej/ Nie należę do żadnej/Trudno powiedzieć	-	-	-	9	9	2	5	5	27	-	2	3	-	38
V Cramera = 0,38														

Natomiast bycie *przedsiębiorcą* jest najczęściej przedmiotem pragnień *menedżerów*, a następnie *pracowników umysłowych* i osób należących do *klasy średniej*. Ale do

przedsiębiorców chcieliby też należeć przedstawiciele wielu innych kategorii identyfikacyjnych, np. *inteligencji*.

Warstwa *pracowników umysłowych* wydaje się nieco częściej przyciągać identyfikujących się z *klasą niższą* oraz z *klasą średnią*, ale różnice w stosunku do innych są niewielkie. Wzorec awansu do *pracowników umysłowych*, choć z niewielką mocą, nadal jednak oddziałuje.

Do *klasy średniej* sięgają najczęściej pragnienia tych, którzy sądzą, że są *klasą niższą*, bardzo często też - przedstawiciele *klasy robotniczej*, rzadziej - *chłopskiej*, następnie *przedsiębiorców* i *pracowników umysłowych*. Dla tych klas identyfikacyjnych *klasa średnia* stanowi przypuszczalnie najbliższy im wzorec zamożności, dostatniego życia i społecznego uznania.

Prawie nikt - poza przedstawicielami tych klas - nie pragnie być członkiem *klasy robotniczej*, *chłopskiej*, *niższej* czy *drobnomieszczaństwa*.

POZYCJA SPOŁECZNA A ASPIRACJE I WZORCE AWANSU

Osoby wysoko oceniające swoją pozycję społeczną pragną najczęściej należeć - i często należą - do *inteligencji*, *specjalistów z wyższym wykształceniem* i *klasy wyższej*, a w następnej kolejności do *klasy kapitalistycznej* i *klasy średniej*. Wybory te są w tej grupie na ogół częstsze niż wśród tych, którzy zajmują we własnym odczuciu środkowe miejsca na skali pozycji, częstsze także, oczywiście, niż wśród zajmujących niskie pozycje, z jednym wyjątkiem - wybór *klasy średniej* jako celu awansu jest częstszy wśród zajmujących średnie i niskie pozycje. Zwraca uwagę fakt, że osoby o wysokiej pozycji społecznej najczęściej - podobnie jak przed siedmioma laty - wybierają *inteligencję*, która zachowuje ciągle swoją siłę przyciągania, ale obecnie niewiele rzadziej wskazują na warstwę *specjalistów z wyższym wykształceniem*.

Tabela 10

Do której z wymienionych grup, klas czy warstw <u>chciał(a)by</u> Pan(i) należeć?	Samooceńa pozycji społecznej			
	wysoka (1 - 3) <i>warstwa wyższa</i>	średnia (4 - 6) <i>warstwa średnia</i>	niska (7 - 9) <i>warstwa niższa</i>	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Klasa wyższa	19	17	11	9
Klasa kapitalistyczna	9	1	1	0
Burżuazja	0	1	1	0
Specjaliści z wyższym wykształceniem	24	10	4	0
Menedżerowie	0	3	0	0
Inteligencja	27	13	3	10
Przedsiębiorcy	5	13	8	3
Pracownicy umysłowi	0	4	4	4
Klasa średnia	9	23	42	17
Drobnomieszczaństwo	0	1	0	0
Klasa robotnicza	3	6	8	0
Klasa chłopska	0	5	9	16
Klasa niższa	0	0	1	0
Trudno powiedzieć lub do innej	4	3	8	40
	N=29	N=594	N=356	N=25
V Cramera = 0,27				

Wśród respondentów oceniających jako średnią własną pozycję społeczną najczęstszy wybór padał właśnie na *klasę średnią* i *wyższą*, a następnie - mniej więcej równie często - na *inteligencję*, *przedsiębiorców* i *specjalistów*. Aspiracje czy wzorce awansu tych respondentów znacznie częściej więc dotyczą klasy o podobnym, środkowym położeniu, co wskazuje na myślenie o sobie i ocenianie swojej pozycji i sytuacji społecznej w zgodny sposób, biorący przypuszczalnie pod uwagę przede wszystkim standard materialny, sytuujący ich na przeciętnym, średnim poziomie, daleko może od szczytów zamożności, ale i od biedy. Trzeba jednak pamiętać, że średnie oceny własnej pozycji są w ogóle najczęstsze - dominując także wśród tych, którzy utożsamiają się ze specjalistami, menedżerami, inteligencją itd. Tylko w klasie robotniczej, chłopskiej i niższej przeważają niskie oceny pozycji społecznej.

Przynależność do *klasy średniej* jest też najczęstszym pragnieniem osób nisko oceniających swoją pozycję społeczną. Stanowi ona dla nich najbliższy w przestrzeni społecznej wzór lepszego życia, na wyższym poziomie, a przynależność do niej nie wiąże się z posiadaniem określonych kwalifikacji. Liczniejsze niż wśród pozostałych respondentów są w tej kategorii wybory *klasy robotniczej i chłopskiej* - skutek, jak można przypuszczać, przekonania o braku szans na awans społeczny i/bądź zadowalania się swoją obecną tożsamością. Natomiast podobnie jak dla innych, także dla badanych o niskich samoocenach pozycji społecznej przynależność do *przedsiębiorców* lub *klasy wyższej* jest względnie częstym pragnieniem.

Na dane dotyczące wzorców awansu i ocen własnych pozycji społecznych możemy też spojrzeć od drugiej strony - widać wówczas, jak duży odsetek wśród aspirujących do danej klasy czy warstwy stanowią osoby o wysokiej, średniej i niskiej - w swoim odczuciu - pozycji społecznej.

Tabela 11

Do której z wymienionych grup, klas czy warstw <u>chciał(a)by</u> Pan(i) należeć?	Samoocena pozycji społecznej				
	wysoka (1 - 3) <i>warstwa wyższa</i>	średnia (4 - 6) <i>warstwa średnia</i>	niska (7 - 9) <i>warstwa niższa</i>	Trudno powiedzieć	Liczba osób
	w procentach				
Klasa wyższa	4	68	26	2	145
Klasa kapitalistyczna	33	42	25	0	8
Burżuazja	0	73	27	0	11
Specjaliści z wyższym wykształceniem	8	74	18	0	83
Menedżerowie	0	92	8	0	16
Inteligencja	8	78	11	3	98
Przedsiębiorcy	1	72	26	1	108
Pracownicy umysłowi	0	62	35	3	40
Klasa średnia	1	47	51	1	293
Drobnomieszczaństwo	0	100	0	0	3
Klasa robotnicza	1	57	42	0	67
Klasa chłopska	0	43	51	6	66
Klasa niższa	0	30	70	0	4
Trudno powiedzieć lub do innej	2	33	49	16	61
V Cramera = 0,27					

Do *klasy wyższej* pragnęliby należeć przede wszystkim ci, którzy zajmują średnie i niskie pozycje. Nieliczni chętni do bycia *kapitalistami* rekrutują się podobnie często ze wszystkich członów hierachii pozycji, ale marzący o *burżuazji*, także nieliczni, to przede wszystkim przedstawiciele warstwy średniej oraz niższej.

Ci, którzy chcieliby należeć - i często należą - do *menedżerów*, *inteligencji*, *specjalistów* i *przedsiębiorców* oraz, w mniejszym nieco stopniu, do *pracowników umysłowych*, to głównie badani o średnich pozycjach społecznych. Nikt z tej grupy nie obawia się zostać *drobnomieszczaninem*. Wśród pragnących należeć do *klasy średniej* osoby o niskiej pozycji nieco przeważają nad tymi o pozycji średniej; podobnie jest wśród aspirujących - i najczęściej należących zarazem - do *klasy chłopskiej*, ale wśród osób, które pragną należeć do *klasy robotniczej*, przeważa jednak średnia samoocena pozycji społecznej. Bardzo nieliczne osoby deklarujące chęć należenia do klasy niższej, niemarzące nawet o społecznym awansie, na ogół nisko oceniają swoją pozycję w społeczeństwie.

PODSUMOWANIE

Połowa dorosłych Polaków (49,7%) uważa, że ich pozycje społeczne są niskie - umieszczają siebie poniżej środka skali pozycji; ponadto blisko jedna trzecia (30,7%) lokuje się w samym środku. Tylko mniej niż jedna piąta (17,0%) postrzega siebie jako osoby o pozycji wyższej niż średnia. W zamożnych społeczeństwach zachodnich przeważają, jak wiemy, średnie i wysokie oceny własnych pozycji.

Przed siedmioma laty, w roku 1997, średnia ocen była nieco lepsza. Obecnie dwa razy więcej osób niż wówczas uważa, że znajduje się na samym dole drabiny społecznej, na najniższej pozycji, więcej też lokuje się na trzech najniższych pozycjach skali - w warstwie niższej. Jest to przede wszystkim odbicie okresu złej sytuacji gospodarczej, wzrostu bezrobocia i obniżenia się poziomu życia gospodarstw domowych oraz towarzyszących tym zjawiskom złych nastrojów społecznych. Tu warto przypomnieć, że im niższa samoocena pozycji społecznej, tym częstsze opinie, że zmiany, jakie zaszły od 1989 roku, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści, i że nie warto było zmieniać ustroju; częstsze też są opinie, że demokracja nie ma przewagi nad innymi formami rządów, a ponadto tym rzadsze poczucie

wpływu na sprawy kraju, słabsze poparcie i częstszy sprzeciw dla członkostwa Polski w Unii Europejskiej, a także częstsze negatywne opinie o kierunku rozwoju sytuacji w kraju.

Porównując obecną pozycję z zajmowaną przed dziesięciu laty, tylko niespełna jedna piąta badanych (17%) ma poczucie awansu, natomiast prawie dwie piąte (38%) mówi o degradacji. Taką samą pozycję jak wówczas zajmuje - we własnej ocenie - blisko połowa ankietowanych (46%).

Porównując swoją pozycję społeczną z pozycjami rodziców i dziadków Polacy mają na ogół poczucie awansu - zwłaszcza gdy chodzi o pokolenie dziadków (55%), co jest wynikiem przede wszystkim powojennych migracji ze wsi do miast; tylko co siódmy respondent (14%) uważa, że zajmuje w społeczeństwie pozycję niższą niż jego dziadkowie. Zbliżona liczebnie grupa badanych (15%) jest zdania, że ich pozycja społeczna jest niższa niż rodziców, ale w porównaniu z rodzicami mniej osób (45%) ma poczucie awansu. Stosunkowo niewielu Polaków odczuwa więc społeczną degradację w porównaniu z wcześniejszymi pokoleniami, ale trzeba podkreślić, że ich odsetek wzrósł w ostatnim okresie.

Polacy najczęściej uważają się za ludzi średnio zamożnych (57%), ale aż dwie piąte (40%) zalicza się do biednych. Bardzo niewielu (0,2%) uznało się za ludzi bogatych. Ponadto Polacy powszechnie sądzą (93% wskazań), że nie należą do ludzi mających wpływy czy władzę; odmiennego zdania jest tylko co dwudziesty respondent (5%).

Mając do wyboru listę kilkunastu grup, warstw i klas Polacy najczęściej identyfikują się z *klasą średnią* (27,3%) i *robotniczą* (27,2%), a następnie z *klasą chłopską* (12,9%). Podobnie było przed siedmiu laty, ale odsetek identyfikujących się z *klasą chłopską* nieco zmalał. Kolejne miejsca ze względu na częstość identyfikacji zajmują: *inteligencja* (7,7%), *pracownicy umysłowi* (5,6%) oraz *klasa niższa* (4,5%).

Trzy następne kategorie to: *specjaliści z wyższym wykształceniem* (3,3%), *przedsiębiorcy* (2,4%) i *menedżerowie* (0,7%). Zarówno pojawiająca się w publicystyce i opracowaniach statystycznych kategoria *specjaliści z wyższym wykształceniem* - konkurencyjna wobec tradycyjnych przyporządkowań do *inteligencji* - jak i *przedsiębiorcy* czy *menedżerowie* to kategorie związane z nową rzeczywistością społeczną. Za znaczący

należy uznać fakt występowania obecnie tego rodzaju identyfikacji częściej niż przed paru laty. Identyfikacje z *menedżerami* są nawet wielokrotnie częstsze niż w roku 1997, a ze *specjalistami* - prawie dwukrotnie częstsze. Z pozostałymi kategoriami identyfikuje się stosunkowo mało osób (np. z klasą wyższą - 0,6%).

Zestaw kategorii, jakimi się posłużono w badaniu, uwzględniał kategorie nie tylko gradacyjne, ale i funkcjonalne, wśród których były używane zwykle do opisu struktury społecznej przed transformacją ustrojową oraz nowe, stosowane w związku z zachodzącymi przemianami. Okazało się, że z kategoriami należącymi do schematu gradacji klas (*wyższa - średnia - niższa*) identyfikuje się tylko jedna trzecia respondentów (32,4%). Prawie dwa razy częściej (61,8%) wybierano kategorie o charakterze funkcjonalnym lub łączące różne kryteria wyodrębnienia, inne niż gradacyjne.

Jednak biorąc pod uwagę średnie samoocen na skali pozycji społecznych można ułożyć wyraźną hierarchię klas i warstw, z którymi badani się identyfikują - od *klasy wyższej, specjalistów, menedżerów i inteligencji* na szczycie do *klasy robotniczej, chłopskiej i niższej* na dole. Na środek hierarchii składają się *przedsiębiorcy, pracownicy umysłowi i klasa średnia* oraz - odstające wyraźnie w dół - *drobnomieszczactwo*.

Jeśli chodzi o aspiracje i wzorce awansu - to znaczy klasy i warstwy, do których badani chcieliby należeć albo należą i nie pragną zmiany - to najczęściej była to *klasa średnia* (29,2%). Jest ona bowiem przedmiotem aspiracji dla badanych zajmujących niższe pozycje w strukturze społecznej, z nią też najwięcej osób się utożsamia. O połowę rzadziej wskazywano na *klasę wyższą* (14,4%), a następnie - z dość podobną częstością - na *przedsiębiorców* (10,7%), *inteligencję* (9,8%) i *specjalistów z wyższym wykształceniem* (8,3%) jako te klasy czy warstwy, do których badani chcieliby należeć.

Inne kategorie klas i warstw wyższych - *klasę kapitalistyczną, menedżerów czy burżuazję* - wybierano rzadko, niezbyt często też wskazywano na *pracowników umysłowych*, choć mogłoby się wydawać, że tak określona kategoria będzie w społecznym odczuciu czymś bliskim *klasie średniej*. Częstsze natomiast były wybory *klasy robotniczej* (6,7%) i *chłopskiej* (6,6%). Co prawda dla niewielu badanych były one przedmiotem aspiracji, jednak stanowiły częsty wybór licznych respondentów identyfikujących się z nimi i niemarzących o tym, by

być kimś innym, lub realistycznie akceptujących swoją społeczną tożsamość. Najrzadziej wskazywano *drobnomieszczactwo* i, co zrozumiałe, *klasę niższą*.

Porównanie identyfikacji klasowo-warstwowych z wyborami klas i warstw, do których badani chcieliby należeć, wskazuje na społeczne zróżnicowanie aspiracji czy pragnień i dość oczywistą prawidłowość - im wyższe położenie w hierarchii społecznej, tym bardziej na ogół ograniczony krąg klas czy warstw, do których aspiruje się czy pragnie należeć, i tym wyższe też odsetki osób niechących zmiany swej tożsamości klasowej. Prawidłowość tę zakłócają jednak respondenci identyfikujący się z *klasą chłopską*, z których znaczny odsetek (48%) nie „aspiruje” do innych klas, oraz *pracownicy umysłowi*, którzy - odwrotnie - względnie rzadko pragną pozostać w swojej grupie. Z tego schematu wyłamują się trochę również *menedżerowie*, których znaczna część chciałaby należeć do *przedsiębiorców*, i wobec tego tylko niespełna połowa nie pragnie zmiany swej strukturalnej tożsamości.

Ogółem jedna trzecia dorosłych Polaków (33%) nie chciałaby - jak wynika z analiz - należeć do innej klasy, warstwy czy grupy, niż ta, z którą się identyfikują. Osoby należące w swym odczuciu do *klasy wyższej*, *przedsiębiorców*, *specjalistów* i *inteligencji* w większości zadowolają się swoim miejscem w strukturze społecznej.

A N E K S

Tabela 1A. Niektórzy ludzie zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, inni zaś niższe pozycje. Gdzie umieścił(a)by Pan(i) siebie, w której klasie i na którym miejscu? 1 - 3 klasa wyższa; 4 - 6 klasa średnia; 7 - 9 klasa niższa

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Trudno powie- dziec	Liczba osób
Ogółem	0	1	2	14	31	14	18	11	7	3	1004
Płeć											
Mężczyźni	0	1	3	14	32	15	18	9	6	3	481
Kobiety	0	1	1	14	30	14	18	12	7	2	523
Wiek											
18-24 lat	0	2	2	17	42	18	10	6	2	1	153
25-34	0	0	2	18	41	13	16	5	4	0	180
35-44	0	0	2	12	25	22	23	9	5	1	170
45-54	1	0	2	17	23	12	20	13	10	1	206
55-64	0	2	2	12	29	13	19	12	9	2	117
65 lat i więcej	0	0	0	8	25	9	20	18	9	9	179
Miejsce zamieszkania											
Wieś	0	0	1	12	26	13	22	14	9	3	365
Miasto do 20 tys.	1	0	2	13	31	18	15	10	5	4	129
20-100 tys.	0	1	3	15	30	14	15	10	9	3	199
101-500 tys.	1	0	2	16	35	15	17	8	5	2	199
501 tys.i więcej mieszk.	0	3	5	16	40	13	14	5	3	1	112
Wykształcenie											
Podstawowe	0	0	1	5	20	11	22	19	15	6	281
Zasadnicze zawodowe	0	0	0	14	28	14	26	10	7	1	261
Średnie	1	0	1	17	38	18	13	7	3	1	351
Wyższe	0	5	9	28	39	12	5	0	1	2	111
Grupa społ.-zaw. pracujący											
Kadra kier., inteligencja	2	4	12	29	38	11	3	0	1	0	72
Prac.umysł.niż.szczebła	0	0	0	22	44	17	13	4	0	2	75
Pracownicy fiz.- umysł.	0	0	2	17	38	20	15	5	4	0	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	0	0	14	25	15	35	6	5	0	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	0	0	3	14	32	25	15	11	0	32
Rolnicy	0	0	0	11	15	16	29	12	16	1	53
Pracujący na własny rach.	0	2	4	9	52	18	9	6	0	0	47
Bierni zawodowo											
Renciści	0	0	2	7	28	9	23	15	13	3	106
Emeryci	0	1	1	9	26	10	20	16	8	8	210
Uczniowie i studenci	0	2	1	25	41	21	6	2	1	0	75
Bezrobotni	1	0	2	14	24	12	17	19	8	3	118
Gospodynie domowe i inni	0	0	0	9	29	13	20	12	17	0	42
Pracuje w:											
inst. państw., publicznej	0	2	3	20	28	20	19	3	4	0	152
spółce właścicieli											
prywatnych i państwa	0	0	5	13	30	24	15	7	6	0	58
sekt. pryw. poza rolnict.	1	1	3	15	45	14	14	7	1	1	197
prywatnym gosp. rolnym	0	0	0	15	14	15	28	11	14	3	58
Dochody na jedną osobę											
Do 299 zł	0	0	0	9	14	17	24	16	18	1	97
300-399	0	0	2	9	32	14	25	10	7	1	75
400-599	0	0	1	12	26	14	25	13	7	1	179
600-800	0	1	1	14	35	18	15	11	3	2	175
Powyżej 800 zł	1	2	3	19	35	15	13	6	3	3	192
Ocena własnych war. mater.											
Złe	0	0	0	10	18	16	24	16	14	2	343
Średnie	0	1	2	15	32	15	19	10	4	3	436
Dobre	0	1	4	20	48	12	8	4	1	3	225
Udział w prakt. religijnych											
Kilka razy w tygodniu	0	0	2	16	20	8	19	23	9	2	66
Raz w tygodniu	0	0	2	16	32	12	18	11	6	3	500
1-2 razy w miesiącu	0	1	3	10	30	19	17	11	8	1	159
Kilka razy w roku	0	1	2	12	31	19	22	6	6	2	175
W ogóle nie uczestniczy	0	2	3	13	32	14	14	10	9	4	103
Poglądy polityczne											
Lewica	1	3	3	17	30	14	19	8	5	1	155
Centrum	0	0	2	16	34	17	15	9	6	1	306
Prawica	0	1	2	14	35	15	18	10	3	1	273
Trudno powiedzieć	0	0	1	11	24	11	20	14	12	7	271

Tabela 1B. Niektórzy ludzie zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, inni zaś niższe pozycje. Gdzie umieścił(a)by Pan(i) siebie, w której klasie i na którym miejscu? 1 - 3 klasa wyższa; 4 - 6 klasa średnia; 7 - 9 klasa niższa

(%)

	1 - 3	4 - 6	7 - 9	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	3	59	35	3	1004
Płeć					
Mężczyźni	3	60	33	3	481
Kobiety	2	58	37	2	523
Wiek					
18-24 lat	4	77	18	1	153
25-34	3	72	25	0	180
35-44	3	59	37	1	170
45-54	3	52	43	1	206
55-64	4	54	40	2	117
65 lat i więcej	1	43	47	9	179
Miejsce zamieszkania					
Wies	1	51	45	3	365
Miasto do 20 tys.	3	63	30	4	129
20-100 tys.	4	60	34	3	199
101-500 tys.	3	66	30	2	199
501 tys.i więcej mieszk.	8	70	22	1	112
Wykształcenie					
Podstawowe	2	37	55	6	281
Zasadnicze zawodowe	0	56	43	1	261
Średnie	2	74	24	1	351
Wyższe	14	78	6	2	111
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	18	78	4	0	72
Prac.umysł.niż.szczebla	0	82	16	2	75
Pracownicy fiz.- umysł.	2	75	23	0	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	54	46	0	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	49	51	0	32
Rolnicy	0	42	57	1	53
Pracujący na własny rach.	6	79	15	0	47
Bierni zawodowo					
Renciści	2	44	52	3	106
Emeryci	2	46	45	8	210
Uczniowie i studenci	3	87	9	0	75
Bezrobotni	3	50	44	3	118
Gospodynie domowe i inni	0	52	48	0	42
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	5	68	27	0	152
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	5	67	28	0	58
sekt. pryw. poza rolnict.	5	73	21	1	197
prywatnym gosp. rolnym	0	43	54	3	58
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	0	41	58	1	97
300-399	2	55	42	1	75
400-599	1	52	46	1	179
600-800	2	66	29	2	175
Powyżej 800 zł	6	68	23	3	192
Ocena własnych war. mater.					
Złe	1	44	53	2	343
Średnie	3	61	33	3	436
Dobre	5	79	13	3	225
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	2	45	51	2	66
Raz w tygodniu	2	60	34	3	500
1-2 razy w miesiącu	3	59	36	1	159
Kilka razy w roku	3	61	34	2	175
W ogóle nie uczestniczy	5	59	33	4	103
Poglądy polityczne					
Lewica	6	61	32	1	155
Centrum	2	67	30	1	306
Prawica	4	63	32	1	273
Trudno powiedzieć	1	45	47	7	271

Tabela 2A. W którym miejscu był(a) Pan(i) 10 lat temu - w tym samym, czy w innym?
1 - 3 klasa wyższa; 4 - 6 klasa średnia; 7 - 9 klasa niższa

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	0	1	6	20	24	18	14	7	4	5	1004
Płeć											
Mężczyźni	0	1	6	22	24	20	14	6	3	5	481
Kobiety	1	2	6	18	25	16	14	9	5	5	523
Wiek											
18-24 lat	0	2	4	19	22	22	15	3	3	9	153
25-34	0	0	4	17	29	22	14	7	4	2	180
35-44	1	1	7	21	22	22	14	7	3	3	170
45-54	1	2	7	29	21	13	14	7	4	2	206
55-64	0	2	10	18	28	16	12	6	4	4	117
65 lat i więcej	0	2	3	14	24	13	14	13	5	11	179
Miejsce zamieszkania											
Wieś	0	1	4	19	21	15	19	9	6	6	365
Miasto do 20 tys.	1	1	6	29	21	17	14	4	1	5	129
20-100 tys.	1	2	7	17	26	19	13	9	2	4	199
101-500 tys.	1	2	5	16	26	26	12	6	4	3	199
501 tys.i więcej mieszk.	1	1	9	25	34	14	4	7	2	5	112
Wykształcenie											
Podstawowe	0	1	4	8	22	19	18	11	8	9	281
Zasadnicze zawodowe	0	0	5	26	21	13	19	8	4	4	261
Średnie	1	2	7	25	27	19	10	6	2	2	351
Wyższe	1	5	8	20	28	23	6	2	0	5	111
Grupa społ.-zaw. pracujący											
Kadra kier.,inteligencja	2	4	14	14	33	25	3	3	0	3	72
Prac.umysł.niż.szczębła	1	0	7	22	26	16	18	7	0	4	75
Pracownicy fiz.- umysł.	0	0	5	26	25	21	12	4	7	2	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	0	5	22	23	20	18	8	3	3	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	5	0	15	16	28	17	11	8	0	32
Rolnicy	0	2	6	15	14	19	19	9	9	8	53
Pracujący na własny rach.	0	4	4	30	21	17	13	8	3	0	47
Bierni zawodowo											
Renciści	0	0	4	19	26	12	20	10	5	4	106
Emeryci	0	2	6	14	28	14	12	10	3	10	210
Uczniowie i studenci	0	1	3	19	24	28	11	5	2	7	75
Bezrobotni	2	2	9	28	20	18	10	4	2	4	118
Gospodynie domowe i inni	0	0	0	20	18	6	22	12	17	5	42
Pracuje w:											
inst. państw., publicznej	0	2	6	24	26	20	13	6	3	1	152
spółce właścicieli											
prywatnych i państwa	0	0	7	19	25	27	6	9	4	4	58
sekt. pryw. poza rolnict.	1	2	5	19	24	21	15	6	3	3	197
prywatnym gosp. rolnym	0	2	6	18	13	18	17	9	8	9	58
Dochody na jedną osobę											
Do 299 zł	0	1	3	22	26	13	20	9	5	2	97
300-399	0	2	12	20	20	20	14	7	3	3	75
400-599	0	0	5	21	23	18	18	6	4	4	179
600-800	0	1	7	22	26	17	10	10	2	4	175
Powyżej 800 zł	1	3	5	17	26	24	10	8	2	5	192
Ocena własnych war. mater.											
Złe	1	1	6	23	19	16	17	9	5	4	343
Średnie	0	1	6	19	26	18	13	7	4	5	436
Dobre	0	3	4	17	28	21	12	6	3	6	225
Udział w prakt. religijnych											
Kilka razy w tygodniu	0	0	5	11	26	15	18	16	5	4	66
Raz w tygodniu	1	1	6	21	24	17	14	7	4	5	500
1-2 razy w miesiącu	0	2	3	20	21	25	13	8	3	4	159
Kilka razy w roku	0	2	7	19	25	20	15	5	4	3	175
W ogóle nie uczestniczy	1	3	4	21	30	11	13	7	1	9	103
Poglądy polityczne											
Lewica	2	2	8	28	22	14	10	9	3	3	155
Centrum	0	1	6	23	27	19	12	6	3	3	306
Prawica	0	2	7	15	25	22	16	7	2	2	273
Trudno powiedzieć	0	0	2	16	22	15	17	9	7	11	271

Tabela 2B. W którym miejscu był(a) Pan(i) 10 lat temu - w tym samym, czy w innym?
1 - 3 klasa wyższa; 4 - 6 klasa średnia; 7 - 9 klasa niższa

(%)

	1 - 3	4 - 6	7 - 9	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	8	62	25	5	1004
Płeć					
Mężczyźni	8	65	22	5	481
Kobiety	8	59	28	5	523
Wiek					
18-24 lat	6	64	21	9	153
25-34	4	68	26	2	180
35-44	8	65	24	3	170
45-54	11	63	25	2	206
55-64	12	61	22	4	117
65 lat i więcej	6	52	32	11	179
Miejsce zamieszkania					
Wieś	5	54	34	6	365
Miasto do 20 tys.	9	67	20	5	129
20-100 tys.	10	62	24	4	199
101-500 tys.	8	68	22	3	199
501 tys.i więcej mieszk.	10	72	12	5	112
Wykształcenie					
Podstawowe	5	50	36	9	281
Zasadnicze zawodowe	5	59	31	4	261
Średnie	9	71	17	2	351
Wyższe	15	71	8	5	111
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier.,inteligencja	19	72	6	3	72
Prac.umysł.niż.szczebla	7	63	25	4	75
Pracownicy fiz.- umysł.	5	71	22	2	93
Robotnicy wykwalifikowani	5	64	29	3	83
Robotnicy niewykwalifik.	5	59	36	0	32
Rolnicy	7	48	37	8	53
Pracujący na własny rach.	8	68	24	0	47
Bierni zawodowo					
Renciści	4	57	35	4	106
Emeryci	9	57	25	10	210
Uczniowie i studenci	4	71	18	7	75
Bezrobotni	13	66	16	4	118
Gospodynie domowe i inni	0	44	51	5	42
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	8	70	21	1	152
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	7	71	19	4	58
sekt. pryw. poza rolnict.	8	65	24	3	197
prywatnym gosp. rolnym	8	49	34	9	58
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	4	60	33	2	97
300-399	13	60	24	3	75
400-599	5	62	29	4	179
600-800	9	65	22	4	175
Powyżej 800 zł	8	67	20	5	192
Ocena własnych war. mater.					
Złe	8	57	31	4	343
Średnie	8	63	24	5	436
Dobre	7	67	20	6	225
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	5	52	40	4	66
Raz w tygodniu	8	61	25	5	500
1-2 razy w miesiącu	6	66	25	4	159
Kilka razy w roku	9	64	24	3	175
W ogóle nie uczestniczy	8	63	21	9	103
Poglądy polityczne					
Lewica	11	64	22	3	155
Centrum	7	70	20	3	306
Prawica	10	62	26	2	273
Trudno powiedzieć	3	53	33	11	271

Tabela 3. Zmiany pozycji społecznej - ogólnie

(%)

	Awans	Bez zmian	Degradacja	Liczba osób
Ogółem	17	46	38	953
Płeć				
Mężczyźni	17	43	40	457
Kobiety	17	48	35	496
Wiek				
18-24 lat	32	40	28	139
25-34	31	43	26	176
35-44	17	39	44	165
45-54	9	43	48	201
55-64	9	48	43	112
65 lat i więcej	2	63	35	159
Miejsce zamieszkania				
Wieś	14	48	38	341
Miasto do 20 tys.	15	40	45	122
20-100 tys.	14	48	38	190
101-500 tys.	23	45	32	193
501 tys. i więcej mieszk.	21	41	38	106
Wykształcenie				
Podstawowe	7	53	40	254
Zasadnicze zawodowe	15	40	45	251
Średnie	18	45	37	343
Wyższe	37	44	19	105
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	40	45	15	70
Prac. umysł. niż. szczebla	29	43	28	72
Pracownicy fiz.- umysł.	25	42	33	91
Robotnicy wykwalifikowani	17	41	42	81
Robotnicy niewykwalifik.	10	47	43	32
Rolnicy	9	41	50	49
Pracujący na własny rach.	27	44	29	47
Bierni zawodowo				
Renciści	6	54	40	102
Emeryci	3	55	43	190
Uczniowie i studenci	31	51	18	69
Bezrobotni	11	31	58	111
Gospodynie domowe i inni	24	45	31	40
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	21	45	33	150
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	29	36	35	56
sekt. pryw. poza rolnict.	29	42	29	191
prywatnym gosp. rolnym	8	43	48	53
Dochody na jedną osobę				
Do 299 zł	9	29	62	95
300-399	10	37	54	73
400-599	14	44	42	173
600-800	15	50	35	168
Powyżej 800 zł	23	54	24	183
Ocena własnych war. mater.				
Złe	8	38	53	329
Średnie	14	51	35	411
Dobre	35	47	18	212
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	10	57	33	64
Raz w tygodniu	17	48	35	472
1-2 razy w miesiącu	18	41	41	153
Kilka razy w roku	18	43	40	169
W ogóle nie uczestniczy	18	41	41	94
Poglądy polityczne				
Lewica	19	39	42	150
Centrum	14	48	38	297
Prawica	22	43	35	265
Trudno powiedzieć	13	50	37	240

Tabela 4. Zmiany pozycji społecznej wykraczające poza zasadnicze człony hierarchii: warstwę wyższą, warstwę średnią, warstwę niższą

	(%)			
	Awans	Bez zmian	Degradacja	Liczba osób
Ogółem	8	69	23	953
Płeć				
Mężczyźni	8	68	24	457
Kobiety	8	70	22	496
Wiek				
18-24 lat	17	68	15	139
25-34	15	69	16	176
35-44	9	64	27	165
45-54	3	68	28	201
55-64	4	68	29	112
65 lat i więcej	0	78	22	159
Miejsce zamieszkania				
Wieś	7	69	23	341
Miasto do 20 tys.	9	65	26	122
20-100 tys.	6	71	22	190
101-500 tys.	9	70	21	193
501 tys. i więcej mieszk.	10	68	23	106
Wykształcenie				
Podstawowe	3	71	26	254
Zasadnicze zawodowe	9	66	25	251
Średnie	9	68	22	343
Wyższe	13	76	11	105
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	12	78	10	70
Prac. umysł. niż. szczebla	16	69	15	72
Pracownicy fiz.- umysł.	14	68	18	91
Robotnicy wykwalifikowani	7	65	28	81
Robotnicy niewykwalifik.	7	66	27	32
Rolnicy	2	68	30	49
Pracujący na własny rach.	20	69	11	47
Bierni zawodowo				
Renciści	3	75	22	102
Emeryci	0	71	28	190
Uczniowie i studenci	14	81	6	69
Bezrobotni	4	54	42	111
Gospodynie domowe i inni	20	68	12	40
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	10	72	18	150
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	13	64	23	56
sekt. pryw. poza rolnict.	15	70	15	191
prywatnym gosp. rolnym	2	69	29	53
Dochody na jedną osobę				
Do 299 zł	5	61	33	95
300-399	7	56	37	73
400-599	7	65	28	173
600-800	9	71	21	168
Powyżej 800 zł	7	80	13	183
Ocena własnych war. mater.				
Złe	4	62	34	329
Średnie	7	72	21	411
Dobre	16	75	10	212
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	4	77	19	64
Raz w tygodniu	8	70	23	472
1-2 razy w miesiącu	10	66	24	153
Kilka razy w roku	8	67	24	169
W ogóle nie uczestniczy	8	69	22	94
Poglądy polityczne				
Lewica	11	63	26	150
Centrum	7	71	22	297
Prawica	9	69	21	265
Trudno powiedzieć	6	71	23	240

Tabela 5. Czy w porównaniu z Pana(i) **rodzicami** Pana(i) pozycja społeczna jest, ogólnie rzecz biorąc, wyższa, niższa czy też mniej więcej taka sama jak ich pozycja? 1 - Zdecydowanie wyższa; 2 - Raczej wyższa; 3 - Mniej więcej taka sama; 4 - Raczej niższa; 5 - Zdecydowanie niższa

	1	2	3	4	5	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	12	33	36	13	2	4	1005
Płeć							
Mężczyźni	11	31	38	12	3	4	481
Kobiety	13	34	34	14	2	4	524
Wiek							
18-24 lat	6	18	46	21	3	7	153
25-34	6	38	38	10	5	4	181
35-44	12	35	34	16	3	0	170
45-54	14	32	37	14	2	2	206
55-64	22	33	31	8	2	3	117
65 lat i więcej	15	36	29	10	1	9	179
Miejsce zamieszkania							
Wies	8	35	35	14	3	4	365
Miasto do 20 tys.	12	37	35	13	1	2	129
20-100 tys.	18	29	36	11	2	4	199
101-500 tys.	10	33	39	11	2	5	199
501 tys. i więcej mieszk.	18	24	33	17	3	4	113
Wykształcenie							
Podstawowe	6	32	37	12	3	10	281
Zasadnicze zawodowe	9	34	38	14	2	2	261
Średnie	13	30	37	15	3	1	351
Wyższe	30	36	22	9	1	2	112
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	33	37	22	5	0	3	73
Prac. umysł. niż. szczebla	16	35	30	18	1	0	75
Pracownicy fiz.- umysł.	9	35	43	12	0	1	93
Robotnicy wykwalifikowani	3	38	42	15	2	1	83
Robotnicy niewykwalifik.	6	47	35	3	0	8	32
Rolnicy	2	28	39	21	8	4	53
Pracujący na własny rach.	28	35	21	11	3	2	47
Bierni zawodowo							
Renciści	11	31	40	9	2	6	106
Emeryci	16	37	30	10	1	6	210
Uczniowie i studenci	5	16	51	17	4	9	75
Bezrobotni	5	22	40	23	9	2	118
Gospodynie domowe i inni	9	39	36	8	3	6	42
Pracuje w:							
inst. państw., publicznej	14	40	33	12	1	1	153
spółce właścicieli							
prywatnych i państwa	18	33	31	15	0	2	58
sekt. pryw. poza rolnict.	17	36	33	10	2	2	197
prywatnym gosp. rolnym	4	25	40	20	7	3	58
Dochody na jedną osobę							
Do 299 zł	4	21	42	19	9	5	97
300-399	1	34	42	18	3	1	75
400-599	9	36	39	13	1	1	179
600-800	12	44	30	10	2	3	175
Powyżej 800 zł	26	33	28	9	2	3	192
Ocena własnych war. mater.							
Złe	5	29	38	19	5	3	343
Średnie	12	37	36	10	1	5	436
Dobre	22	29	32	10	2	4	226
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	6	52	31	3	2	7	66
Raz w tygodniu	14	33	37	11	1	4	500
1-2 razy w miesiącu	11	33	33	15	4	3	159
Kilka razy w roku	9	32	36	17	2	4	175
W ogóle nie uczestniczy	13	18	39	18	9	4	103
Poglądy polityczne							
Lewica	19	32	30	13	6	0	155
Centrum	11	33	39	13	2	2	306
Prawica	13	37	35	10	2	3	273
Trudno powiedzieć	8	28	36	16	2	10	271

Tabela 6. Czy w porównaniu z Pana(i) **dziadkami** Pana(i) pozycja społeczna jest, ogólnie rzecz biorąc, wyższa, niższa czy też mniej więcej taka sama jak ich pozycja? 1 - Zdecydowanie wyższa; 2 - Raczej wyższa; 3 - Mniej więcej taka sama; 4 - Raczej niższa; 5 - Zdecydowanie niższa

	(%)						
	1	2	3	4	5	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	23	32	18	11	3	15	1005
Płeć							
Mężczyźni	22	32	20	11	2	12	481
Kobiety	24	31	15	10	3	17	524
Wiek							
18-24 lat	13	35	20	13	3	16	153
25-34	27	36	16	9	2	9	181
35-44	25	32	20	9	3	10	170
45-54	24	32	15	12	3	15	206
55-64	28	27	18	11	1	15	117
65 lat i więcej	22	26	17	10	3	23	179
Miejsce zamieszkania							
Wies	23	34	17	10	1	14	365
Miasto do 20 tys.	23	34	15	11	3	14	129
20-100 tys.	27	27	19	12	5	10	199
101-500 tys.	18	34	18	9	1	20	199
501 tys. i więcej mieszk.	24	25	17	13	4	16	113
Wykształcenie							
Podstawowe	13	30	22	10	2	23	281
Zasadnicze zawodowe	21	34	18	12	2	13	261
Średnie	25	31	17	11	4	12	351
Wyższe	46	30	7	8	1	7	112
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	57	23	11	2	0	7	73
Prac. umysł. niż. szczebla	25	37	10	14	7	9	75
Pracownicy fiz.- umysł.	26	37	17	7	2	11	93
Robotnicy wykwalifikowani	13	44	17	15	2	8	83
Robotnicy niewykwalifik.	18	45	27	7	0	3	32
Rolnicy	13	37	29	8	0	13	53
Pracujący na własny rach.	42	24	17	5	5	7	47
Bierni zawodowo							
Renciści	18	32	19	10	2	20	106
Emeryci	23	27	16	11	2	22	210
Uczniowie i studenci	11	39	22	10	1	17	75
Bezrobotni	16	21	19	22	5	17	118
Gospodynie domowe i inni	23	31	16	8	2	19	42
Pracuje w:							
inst. państw., publicznej	29	39	13	11	2	6	153
spółce właścicieli							
prywatnych i państwa	22	33	16	10	3	16	58
sekt. pryw. poza rolnict.	34	32	17	7	3	8	197
prywatnym gosp. rolnym	16	37	27	8	1	12	58
Dochody na jedną osobę							
Do 299 zł	17	28	19	16	4	16	97
300-399	13	39	17	10	4	17	75
400-599	17	38	16	8	1	19	179
600-800	26	32	17	12	3	11	175
Powyżej 800 zł	37	26	13	8	4	11	192
Ocena własnych war. mater.							
Złe	16	30	21	14	3	17	343
Średnie	22	36	16	10	2	14	436
Dobre	36	26	16	7	2	12	226
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	17	41	11	9	3	20	66
Raz w tygodniu	24	33	17	8	2	15	500
1-2 razy w miesiącu	19	35	18	11	4	14	159
Kilka razy w roku	25	26	19	16	2	12	175
W ogóle nie uczestniczy	24	22	20	16	2	15	103
Poglądy polityczne							
Lewica	30	25	16	12	3	13	155
Centrum	24	32	15	15	3	11	306
Prawica	23	37	19	6	2	13	273
Trudno powiedzieć	17	30	20	10	2	21	271

Tabela 7. Czy uważa Pan(i), że należy Pan(i) do:
1 - ludzi bogatych; 2 - ludzi średnio zamożnych; 3 - ludzi biednych

(%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	0	57	40	2	1006
Płeć					
Mężczyźni	0	58	39	2	481
Kobiety	0	56	41	2	525
Wiek					
18-24 lat	0	67	30	2	153
25-34	0	71	27	2	181
35-44	0	59	38	2	170
45-54	0	53	45	3	206
55-64	1	47	49	3	117
65 lat i więcej	0	44	54	2	180
Miejsce zamieszkania					
Wieś	0	51	47	3	367
Miasto do 20 tys.	0	63	36	2	129
20-100 tys.	1	57	41	1	199
101-500 tys.	0	61	37	2	199
501 tys. i więcej mieszk.	1	66	30	3	113
Wykształcenie					
Podstawowe	0	38	58	3	282
Zasadnicze zawodowe	0	56	43	1	261
Średnie	0	65	32	2	351
Wyższe	2	84	14	1	112
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	1	90	8	0	73
Prac. umysł. niż. szczebla	0	68	26	5	75
Pracownicy fiz.- umysł.	0	68	28	4	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	68	31	2	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	40	60	0	32
Rolnicy	0	31	68	1	53
Pracujący na własny rach.	2	89	8	1	47
Bierni zawodowo					
Renciści	0	37	60	3	107
Emeryci	0	48	49	2	210
Uczniowie i studenci	1	81	18	0	75
Bezrobotni	0	39	60	1	118
Gospodynie domowe i inni	0	50	46	4	42
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	1	72	25	2	153
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	0	64	29	7	58
sekt. pryw. poza rolnict.	0	74	24	1	197
prywatnym gosp. rolnym	0	32	66	1	58
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	0	33	67	0	97
300-399	0	52	45	3	75
400-599	0	48	50	2	179
600-800	0	59	39	2	175
Powyżej 800 zł	0	76	21	2	192
Ocena własnych war. mater.					
Złe	0	25	73	2	344
Średnie	0	66	32	2	436
Dobre	1	90	7	2	226
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	0	47	45	8	66
Raz w tygodniu	0	60	38	2	500
1-2 razy w miesiącu	0	56	42	1	159
Kilka razy w roku	1	54	45	1	175
W ogóle nie uczestniczy	1	58	38	4	104
Poglądy polityczne					
Lewica	0	62	37	1	155
Centrum	0	63	36	1	306
Prawica	0	63	34	2	273
Trudno powiedzieć	0	42	53	4	271

Tabela 8. Do której z grup, wymienionych poniżej, zaliczył(a)by Pan(i) siebie? Czy do: 1 - ludzi mających wpływy, władzę; 2 - ludzi niemających wpływów, władzy

(%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	5	93	2	1006
Płeć				
Mężczyźni	5	93	2	481
Kobiety	4	94	2	525
Wiek				
18-24 lat	7	92	1	153
25-34	5	92	3	181
35-44	4	96	1	170
45-54	6	92	2	206
55-64	4	93	3	117
65 lat i więcej	2	95	3	180
Miejsce zamieszkania				
Wieś	3	94	3	367
Miasto do 20 tys.	4	94	2	129
20-100 tys.	7	93	0	199
101-500 tys.	3	94	2	199
501 tys.i więcej mieszk.	8	89	3	113
Wykształcenie				
Podstawowe	3	95	2	282
Zasadnicze zawodowe	2	96	2	261
Średnie	5	94	1	351
Wyższe	14	82	4	112
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	19	78	3	73
Prac. umysł. niż. szczebla	7	91	1	75
Pracownicy fiz.- umysł.	1	99	0	93
Robotnicy wykwalifikowani	5	92	3	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	0	32
Rolnicy	2	98	0	53
Pracujący na własny rach.	7	88	5	47
Bierni zawodowo				
Renciści	0	96	4	107
Emeryci	2	96	2	210
Uczniowie i studenci	9	89	2	75
Bezrobotni	2	96	2	118
Gospodynie domowe i inni	9	91	0	42
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	7	91	2	153
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	7	93	0	58
sekt. pryw. poza rolnict.	7	90	3	197
prywatnym gosp. rolnym	2	96	1	58
Dochody na jedną osobę				
Do 299 zł	2	96	2	97
300-399	3	95	1	75
400-599	2	97	1	179
600-800	6	92	2	175
Powyżej 800 zł	9	89	1	192
Ocena własnych war. mater.				
Złe	3	96	1	344
Średnie	4	93	3	436
Dobre	9	89	2	226
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	5	91	4	66
Raz w tygodniu	4	94	1	500
1-2 razy w miesiącu	7	92	1	159
Kilka razy w roku	5	91	3	175
W ogóle nie uczestniczy	2	94	3	104
Poglądy polityczne				
Lewica	7	91	3	155
Centrum	5	94	1	306
Prawica	5	94	1	273
Trudno powiedzieć	3	94	4	271

Tabela 9. **Identyfikacje klasowe**

Zapytam Pana(ia) teraz inaczej. Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza? Proszę wybrać tylko jedno określenie, które najbardziej Panu(i) odpowiada. 1 - Klasa robotnicza; 2 - Klasa niższa; 3 - Klasa chłopska; 4 - Klasa średnia; 5 - Drobnomieszczanństwo; 6 - Inteligencja; 7 - Klasa wyższa; 8 - Pracownicy umysłowi; 9 - Klasa kapitalistyczna

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	27	5	13	27	1	8	1	6	0
Płeć									
Mężczyźni	31	4	14	26	1	6	0	4	0
Kobiety	24	5	12	29	2	10	1	7	0
Wiek									
18-24 lat	16	4	5	41	3	8	2	7	0
25-34	22	3	7	36	2	5	1	9	0
35-44	32	3	9	30	0	7	0	4	1
45-54	33	6	15	23	0	8	1	4	0
55-64	33	4	16	20	1	11	0	5	0
65 lat i więcej	26	6	24	16	1	8	0	4	0
Miejsce zamieszkania									
Wieś	26	5	31	21	1	3	0	3	0
Miasto do 20 tys.	35	1	6	32	0	7	1	7	1
20-100 tys.	32	6	0	28	1	9	1	8	0
101-500 tys.	28	4	4	35	1	9	1	5	1
501 tys.i więcej mieszk.	14	4	0	27	3	20	1	9	0
Wysztalcenie									
Podstawowe	32	7	30	17	0	1	1	0	0
Zasadnicze zawodowe	51	5	11	25	1	0	0	1	0
Średnie	14	3	5	42	3	11	1	10	0
Wyższe	1	1	0	11	0	32	0	18	0
Grupa społ.-zaw. pracujący									
Kadra kier.,inteligencja	2	1	0	12	2	29	0	12	0
Prac.umysł.niż.szczebła	5	2	0	36	2	12	0	33	0
Pracownicy fiz.- umysł.	25	2	1	56	2	1	0	5	0
Robotnicy wykwalifikowani	68	3	2	25	0	0	0	1	0
Robotnicy niewykwalifik.	66	0	0	29	0	0	0	0	0
Rolnicy	9	0	77	13	0	0	0	0	0
Pracujący na własny rach.	14	0	2	36	0	7	0	2	5
Bierni zawodowo									
Renciści	35	9	26	17	0	4	0	2	0
Emeryci	30	5	18	18	1	10	0	5	0
Uczniowie i studenci	4	2	5	48	3	16	2	0	0
Bezrobotni	34	10	9	27	0	4	2	3	0
Gospodynie domowe i inni	30	9	11	25	2	5	4	0	0
Pracuje w:									
inst. państw., publicznej	28	1	1	26	2	15	0	16	0
spółce właścicieli									
prywatnych i państwa	33	2	1	39	0	1	0	4	0
sekt. pryw. poza rolnict.	26	2	0	38	1	7	0	6	1
prywatnym gosp. rolnym	10	0	75	12	0	0	0	2	0
Dochody na jedną osobę									
Do 299 zł	40	7	18	22	1	2	0	0	0
300-399	27	9	22	31	0	2	2	1	0
400-599	38	6	11	28	0	3	0	4	0
600-800	28	5	11	33	1	8	0	5	0
Powyżej 800 zł	18	2	2	25	3	18	0	13	1
Ocena własnych war. mater.									
Złe	37	6	17	23	0	4	0	3	0
Średnie	28	4	13	28	1	9	0	4	0
Dobre	11	3	6	32	2	11	2	12	1
Udział w prakt. religijnych									
Kilka razy w tygodniu	22	8	9	32	3	6	2	6	0
Raz w tygodniu	28	4	16	27	1	7	0	5	0
1-2 razy w miesiącu	22	4	19	28	1	8	0	5	1
Kilka razy w roku	29	5	7	29	1	9	0	7	1
W ogóle nie uczestniczy	29	4	3	22	0	10	2	7	0
Poglądy polityczne									
Lewica	27	2	6	27	2	15	1	7	0
Centrum	25	5	11	29	1	9	0	5	0
Prawica	25	5	9	31	2	8	0	8	0
Trudno powiedzieć	33	5	22	22	0	3	1	3	0

(continued)

Tabela 9 (cd.). Zapytam Pana(ia) teraz inaczej. Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza? Proszę wybrać tylko jedno określenie, które najbardziej Panu(i) odpowiada. 10 - Przedsiębiorcy; 11 - Burżuazja; 12 - Menedżerowie; 13 - Specjaliści z wyższym wykształceniem; 14 - Należę do innej grupy, warstwy, klasy; 15 - Nie należę do żadnej grupy, warstwy, klasy

	10	11	12	13	14	15	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	2	0	1	3	2	3	1	1005
Płeć								
Mężczyźni	3	0	1	5	2	2	1	481
Kobiety	1	0	0	2	1	4	2	524
Wiek								
18-24 lat	1	1	1	3	3	5	1	153
25-34	4	0	1	6	3	2	0	181
35-44	4	0	1	3	0	3	1	170
45-54	2	0	1	3	1	2	0	206
55-64	3	0	1	3	2	2	1	117
65 lat i więcej	0	0	0	1	2	5	5	179
Miejsce zamieszkania								
Wieś	1	0	0	1	2	3	2	365
Miasto do 20 tys.	3	0	0	1	1	4	2	129
20-100 tys.	3	0	1	4	3	3	2	199
101-500 tys.	2	1	1	4	0	3	1	199
501 tys.i więcej mieszk.	4	0	1	10	2	5	1	113
Wykształcenie								
Podstawowe	1	0	0	0	3	5	3	281
Zasadnicze zawodowe	2	0	0	0	0	3	1	261
Średnie	4	0	0	1	1	3	1	351
Wyższe	4	0	5	25	2	1	1	112
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier.,inteligencja	2	0	4	30	3	3	1	73
Prac.umysł.niż.szczebla	2	0	2	5	0	1	0	75
Pracownicy fiz.- umysł.	5	0	0	0	0	2	0	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	0	0	0	0	0	0	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	0	0	0	0	5	0	32
Rolnicy	0	0	0	0	0	2	0	53
Pracujący na własny rach.	29	0	0	4	0	0	1	47
Bierni zawodowo								
Renciści	0	0	0	0	1	2	4	106
Emeryci	0	0	0	1	2	5	3	210
Uczniowie i studenci	1	1	1	4	5	6	1	75
Bezrobotni	0	0	1	0	2	6	1	118
Gospodynie domowe i inni	3	0	2	2	4	5	0	42
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	1	0	1	7	0	2	0	153
spółce właścicieli	1	0	1	13	0	4	0	58
prywatnych i państwa	10	0	1	5	1	1	1	197
sekt. pryw. poza rolnict.	0	0	0	0	0	2	0	58
prywatnym gosp. rolnym								
Dochody na jedną osobę								
Do 299 zł	1	0	0	1	3	3	2	97
300-399	3	0	1	2	0	0	0	75
400-599	1	0	0	2	1	5	1	179
600-800	2	0	0	3	1	1	1	175
Powyżej 800 zł	4	0	1	7	2	3	1	192
Ocena własnych war. mater.								
Złe	0	0	0	1	2	4	2	343
Średnie	2	0	0	3	1	3	1	436
Dobre	6	0	2	7	2	2	1	226
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	1	0	0	2	1	4	4	66
Raz w tygodniu	3	0	1	3	1	2	1	500
1-2 razy w miesiącu	1	0	0	6	1	2	1	159
Kilka razy w roku	3	0	1	3	0	4	3	175
W ogóle nie uczestniczy	1	0	1	4	5	10	1	103
Poglady polityczne								
Lewica	1	0	2	5	2	3	0	155
Centrum	4	0	0	4	1	4	1	306
Prawica	3	0	2	4	1	2	1	273
Trudno powiedzieć	1	0	0	0	3	4	4	271

Tabela 10. **Skład społeczno-demograficzny klas i warstw, z którymi identyfikują się badani**
 Zapytam Pana(ia) teraz inaczej. Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza? Proszę wybrać tylko jedno określenie, które najbardziej Panu(i) odpowiada. 1 - Klasa robotnicza; 2 - Klasa niższa; 3 - Klasa chłopska; 4 - Klasa średnia; 5 - Drobniemierzczactwo; 6 - Inteligencja; 7 - Klasa wyższa; 8 - Pracownicy umysłowi; 9 - Klasa kapitalistyczna

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Liczba osób	273	46	129	275	11	78	6	57	2
Płeć									
Mężczyźni	54	44	51	46	25	34	29	32	100
Kobiety	46	56	49	54	75	66	71	68	0
Wiek									
18-24 lat	9	14	6	23	37	17	51	18	0
25-34	15	13	10	23	27	11	28	29	0
35-44	20	13	12	18	0	15	0	13	100
45-54	25	26	24	17	8	22	21	16	0
55-64	14	10	14	8	7	16	0	10	0
65 lat i więcej	17	24	34	10	19	19	0	14	0
Miejsce zamieszkania									
Wieś	34	42	88	28	47	13	0	20	0
Miasto do 20 tys.	16	3	6	15	0	11	21	15	50
20-100 tys.	23	26	0	20	17	23	22	28	0
101-500 tys.	21	19	6	25	11	23	45	19	50
501 tys.i więcej mieszk.	6	10	0	11	25	30	13	18	0
Wykształcenie									
Podstawowe	33	44	65	17	0	4	28	2	0
Zasadnicze zawodowe	49	29	22	24	18	0	17	3	50
Średnie	18	26	13	54	82	50	55	60	50
Wyższe	0	2	0	5	0	46	0	35	0
Grupa społ.-zaw. pracujący									
Kadra kier., inteligencja	1	10	0	6	34	61	0	22	0
Prac.umysł.niż.szczebla	3	24	0	19	26	27	0	61	0
Pracownicy fiz.- umysł.	20	28	2	36	40	4	0	12	0
Robotnicy wykwalifikowani	48	37	4	15	0	0	0	2	0
Robotnicy niewykwalifik.	18	0	0	6	0	0	0	0	0
Rolnicy	4	0	92	5	0	0	0	0	0
Pracujący na własny rach.	6	0	2	12	0	9	0	3	100
Bierni zawodowo									
Renciści	24	26	32	14	0	10	0	9	0
Emeryci	41	28	45	28	49	48	0	67	0
Uczniowie i studenci	2	4	5	27	36	27	29	0	0
Bezrobotni	26	31	12	24	0	10	43	24	0
Gospodynie domowe i inni	8	10	5	8	15	5	28	0	0
Pracuje w:									
inst. państw., publicznej	36	24	4	28	51	61	0	62	0
spółce właścicieli	16	18	2	16	0	2	0	6	0
sekt. pryw. poza rolnict.	43	57	2	52	49	37	0	29	100
prywatnym gosp. rolnym	5	0	93	5	0	0	0	3	0
Dochody na jedną osobę									
Do 299 zł	18	19	22	10	17	4	0	0	0
300-399	10	19	21	12	0	2	100	1	0
400-599	32	27	27	25	0	10	0	18	0
600-800	24	23	25	29	13	24	0	22	0
Powyżej 800 zł	16	12	4	24	70	60	0	59	100
Ocena własnych war. mater.									
Złe	46	45	46	29	11	16	21	18	0
Średnie	45	38	44	45	57	53	17	33	50
Dobre	9	17	10	26	33	31	63	50	50
Udział w prakt. religijnych									
Kilka razy w tygodniu	5	11	4	8	17	5	28	7	0
Raz w tygodniu	52	45	60	49	52	45	37	46	0
1-2 razy w miesiącu	13	15	24	16	11	17	0	13	50
Kilka razy w roku	19	18	9	19	20	19	0	21	50
W ogóle nie uczestniczy	11	10	3	8	0	14	35	13	0
Poglądy polityczne									
Lewica	15	8	8	15	22	29	33	20	0
Centrum	28	37	26	32	33	34	22	28	0
Prawica	25	28	20	31	45	28	0	38	50
Trudno powiedzieć	32	27	46	22	0	9	45	14	50

(continued)

Tabela 10 (cd.). Zapytam Pana(ia) teraz inaczej. Na karcie są nazwy różnych klas, warstw i grup społecznych. Do której z nich, Pana(i) zdaniem, Pan(i) się zalicza? Proszę wybrać tylko jedno określenie, które najbardziej Panu(i) odpowiada. 10 - Przedsiębiorcy; 11 - Burżuazja; 12 - Menedżerowie; 13 - Specjaliści z wyższym wykształceniem; 14 - Należę do innej grupy, warstwy, klasy; 15 - Nie należę do żadnej grupy, warstwy, klasy

(%)

	10	11	12	13	14	15	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	1005
Liczba osób	24	1	7	33	16	33	15	1005
Płeć								
Mężczyźni	68	100	85	67	63	34	27	481
Kobiety	32	0	15	33	37	66	73	524
Wiek								
18-24 lat	4	100	24	13	28	25	13	153
25-34	27	0	19	35	32	11	5	181
35-44	29	0	30	17	0	18	7	170
45-54	21	0	17	19	10	13	7	206
55-64	15	0	11	12	12	6	5	117
65 lat i więcej	4	0	0	4	18	28	63	179
Miejsce zamieszkania								
Wieś	19	0	15	12	46	34	42	365
Miasto do 20 tys.	15	0	0	5	6	15	14	129
20-100 tys.	28	0	45	23	32	18	21	199
101-500 tys.	20	100	30	26	0	17	16	199
501 tys.i więcej mieszk.	18	0	11	33	16	16	7	113
Wykształcenie								
Podstawowe	8	100	0	3	50	41	50	281
Zasadnicze zawodowe	16	0	0	0	6	20	21	261
Średnie	59	0	24	11	31	36	19	351
Wyższe	17	0	76	86	12	3	10	112
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	7	0	69	81	100	28	52	73
Prac.umysł.niż.szczebła	7	0	31	13	0	10	0	75
Pracownicy fiz.- umysł.	22	0	0	0	0	27	0	93
Robotnicy wykwalifikowani	0	0	0	0	0	0	0	83
Robotnicy niewykwalifik.	0	0	0	0	0	23	0	32
Rolnicy	0	0	0	0	0	12	0	53
Pracujący na własny rach.	64	0	0	7	0	0	48	47
Bierni zawodowo								
Renciści	0	0	0	0	11	8	31	106
Emeryci	30	0	0	35	35	39	54	210
Uczniowie i studenci	33	100	28	52	25	18	7	75
Bezrobotni	0	0	38	0	17	28	8	118
Gospodynie domowe i inni	37	0	33	13	11	7	0	42
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	7	0	44	36	25	34	0	153
spółce właścicieli	4	0	15	26	0	27	0	58
prywatnych i państwa	89	0	41	38	75	26	100	197
sekt. pryw. poza rolnict.	0	0	0	0	0	12	0	58
prywatnym gosp. rolnym								
Dochody na jedną osobę								
Do 299 zł	5	0	0	3	29	15	26	97
300-399	15	0	19	5	0	0	0	75
400-599	6	0	16	14	12	46	29	179
600-800	19	0	0	21	23	9	26	175
Powżej 800 zł	55	0	64	57	35	30	18	192
Ocena własnych war. mater.								
Złe	3	0	0	12	37	40	56	343
Średnie	39	0	26	38	37	44	33	436
Dobre	58	100	74	50	26	16	12	226
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	3	0	0	4	6	7	18	66
Raz w tygodniu	68	100	45	40	45	35	30	500
1-2 razy w miesiącu	5	0	11	31	10	8	15	159
Kilka razy w roku	20	0	28	14	5	18	32	175
W ogóle nie uczestniczy	5	0	17	11	35	31	5	103
Poglądy polityczne								
Lewica	8	0	37	24	19	12	0	155
Centrum	48	100	0	40	19	37	17	306
Prawica	35	0	63	34	18	16	15	273
Trudno powiedzieć	10	0	0	2	44	35	68	271

Tabela 11. Klasy i warstwy, do których Polacy chcieliby należeć.

1 - Klasa robotnicza; 2 - Klasa niższa; 3 - Klasa chłopska; 4 - Klasa średnia; 5 - Drobnomieszczanstwo;
6 - Inteligencja; 7 - Klasa wyższa; 8 - Pracownicy umysłowi; 9 - Klasa kapitalistyczna

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	7	0	7	29	0	10	14	4	1
Płeć									
Mężczyźni	8	0	7	32	0	8	12	3	1
Kobiety	6	1	6	26	1	12	17	5	1
Wiek									
18-24 lat	1	0	1	15	0	16	21	7	0
25-34	4	0	1	30	1	7	17	2	1
35-44	7	0	3	37	0	5	12	3	2
45-54	8	0	7	33	0	12	17	3	1
55-64	7	0	11	34	0	11	11	6	0
65 lat i więcej	12	2	17	25	1	9	7	5	0
Miejsce zamieszkania									
Wieś	6	0	15	30	0	6	15	3	0
Miasto do 20 tys.	6	1	3	32	0	7	14	4	2
20-100 tys.	8	0	1	30	1	9	15	5	0
101-500 tys.	7	1	2	31	0	13	13	2	1
501 tys. i więcej mieszk.	4	0	0	18	0	21	12	6	2
Wykształcenie									
Podstawowe	9	2	18	32	0	4	11	2	1
Zasadnicze zawodowe	12	0	4	42	0	5	18	1	0
Średnie	3	0	2	24	1	13	15	6	1
Wyższe	0	0	0	6	0	25	12	7	0
Grupa społ.-zaw. pracujący									
Kadra kier., inteligencja	0	0	0	7	0	27	9	4	0
Prac.umysł.niż.szczebła	0	0	0	14	1	11	18	7	0
Pracownicy fiz.- umysł.	2	0	0	43	0	2	22	2	3
Robotnicy wykwalifikowani	23	0	0	45	0	6	19	3	0
Robotnicy niewykwalifik.	4	0	0	37	0	7	28	6	0
Rolnicy	2	0	27	37	0	2	14	0	0
Pracujący na własny rach.	0	0	2	13	0	9	13	0	7
Bierni zawodowo									
Renciści	14	0	14	44	0	5	10	5	1
Emeryci	11	2	13	27	1	10	10	5	0
Uczniowie i studenci	0	0	1	11	0	29	12	4	0
Bezrobotni	4	0	6	38	0	4	18	5	1
Gospodynie domowe i inni	4	0	5	21	0	8	13	5	0
Pracuje w:									
inst. państw., publicznej	5	0	0	29	0	14	15	5	0
spółce właścicieli									
prywatnych i państwa	4	0	0	37	2	0	26	0	2
sekt. pryw. poza rolnict.	6	0	0	24	0	11	18	3	3
prywatnym gosp. rolnym	2	0	29	34	0	2	15	0	0
Dochody na jedną osobę									
Do 299 zł	4	0	5	38	0	5	17	6	2
300-399	3	2	13	33	0	2	16	1	0
400-599	13	0	7	39	1	6	11	5	0
600-800	10	0	5	30	0	8	17	2	1
Powyżej 800 zł	5	1	1	20	1	19	11	5	1
Ocena własnych war. mater.									
Złe	7	0	9	38	0	4	15	5	1
Średnie	9	1	7	29	1	12	14	2	1
Dobre	2	0	2	16	0	14	15	6	2
Udział w prakt. religijnych									
Kilka razy w tygodniu	5	0	6	26	3	9	20	10	0
Raz w tygodniu	7	0	7	32	0	9	15	3	0
1-2 razy w miesiącu	5	1	11	24	0	10	15	3	2
Kilka razy w roku	6	1	4	25	0	12	13	5	2
W ogóle nie uczestniczy	8	0	1	35	0	12	10	2	0
Poglądy polityczne									
Lewica	8	0	3	24	0	14	16	3	1
Centrum	5	1	7	30	0	10	12	4	1
Prawica	5	0	5	28	1	10	18	5	1
Trudno powiedzieć	9	0	10	32	0	7	12	3	0

(continued)

Tabela 11 (cd.). Klasy i warstwy, do których Polacy chcieliby należeć.
10 - Przedsiębiorcy; 11 - Burżuazja; 12 - Menedżerowie; 13 - Specjaliści z wyższym wykształceniem

	(%)							
	10	11	12	13	Inna	Do żadnej	Trudno powie- dzieć	Liczba osób
Ogółem	11	1	2	8	0	1	5	1005
Płeć								
Mężczyźni	15	1	2	7	0	0	4	481
Kobiety	7	1	1	9	0	2	6	524
Wiek								
18-24 lat	10	3	2	23	0	1	2	153
25-34	16	1	3	11	1	0	4	181
35-44	15	1	2	8	0	1	3	170
45-54	10	2	1	2	0	1	2	206
55-64	10	1	1	6	0	1	3	117
65 lat i więcej	3	0	0	2	1	2	15	179
Miejsce zamieszkania								
Wieś	9	1	2	5	0	1	5	365
Miasto do 20 tys.	12	3	3	6	1	1	6	129
20-100 tys.	9	1	2	10	1	1	7	199
101-500 tys.	13	0	1	10	0	1	4	199
501 tys.i więcej mieszk.	14	3	1	14	0	1	3	113
Wykształcenie								
Podstawowe	5	1	0	3	0	1	10	281
Zasadnicze zawodowe	9	2	1	3	0	0	3	261
Średnie	17	1	1	11	0	1	4	351
Wyższe	12	2	7	27	1	1	1	112
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	10	3	8	25	2	3	2	73
Prac.umysł.niż.szczebła	20	2	3	22	0	2	0	75
Pracownicy fiz.- umysł.	15	2	3	4	0	0	2	93
Robotnicy wykwalifikowani	2	1	0	1	0	0	1	83
Robotnicy niewykwalifik.	12	3	0	0	0	0	4	32
Rolnicy	15	0	0	0	0	0	3	53
Pracujący na własny rach.	50	0	0	6	0	0	0	47
Bierni zawodowo								
Renciści	4	0	1	0	0	0	5	106
Emeryci	4	0	0	3	0	2	12	210
Uczniowie i studenci	8	3	0	31	0	0	1	75
Bezrobotni	11	1	3	6	0	1	3	118
Gospodynie domowe i inni	9	0	0	14	0	0	21	42
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	11	2	3	15	0	0	1	153
spółce właścicieli								
prywatnych i państwa	14	2	4	9	0	0	0	58
sekt. pryw. poza rolnict.	21	1	1	8	1	1	3	197
prywatnym gosp. rolnym	15	0	0	0	0	0	3	58
Dochody na jedną osobę								
Do 299 zł	12	0	1	4	0	0	7	97
300-399	16	2	1	4	0	2	4	75
400-599	8	1	0	5	0	0	3	179
600-800	12	2	2	6	0	1	4	175
Powyżej 800 zł	12	1	3	13	1	1	6	192
Ocena własnych war. mater.								
Złe	8	2	1	4	0	1	6	343
Średnie	10	1	1	8	0	1	5	436
Dobre	16	2	4	15	1	1	4	226
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	6	1	0	4	0	0	10	66
Raz w tygodniu	11	1	2	7	0	1	4	500
1-2 razy w miesiącu	13	2	0	11	0	1	4	159
Kilka razy w roku	13	0	3	12	0	0	2	175
W ogóle nie uczestniczy	6	1	1	8	1	1	13	103
Poglądy polityczne								
Lewica	10	2	3	13	0	1	2	155
Centrum	12	2	2	10	0	0	3	306
Prawica	12	1	2	9	1	1	2	273
Trudno powiedzieć	8	0	1	3	0	1	13	271

Tabela 12. Skład społeczno-demograficzny osób pragnących należeć do poszczególnych klas i warstw:
 1 - klasa robotnicza; 2 - klasa niższa; 3 - klasa chłopska; 4 - klasa średnia; 5 - drobnomieszczanstwo;
 6 - inteligencja; 7 - klasa wyższa; 8 - pracownicy umysłowi; 9 - klasa kapitalistyczna

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Liczba osób	67	4	66	293	3	98	145	40	8
Płeć									
Mężczyźni	54	36	52	53	0	37	40	32	53
Kobiety	46	64	48	47	100	63	60	68	47
Wiek									
18-24 lat	3	0	2	8	0	25	22	25	0
25-34	10	0	3	19	34	12	21	11	29
35-44	18	0	7	22	0	9	14	13	43
45-54	24	0	23	23	0	26	25	14	28
55-64	12	0	19	14	0	13	9	16	0
65 lat i więcej	32	100	46	15	66	15	9	22	0
Miejsce zamieszkania									
Wieś	34	16	84	38	33	23	39	32	10
Miasto do 20 tys.	12	30	7	14	0	9	13	14	28
20-100 tys.	25	20	3	20	67	18	21	26	0
101-500 tys.	22	34	7	21	0	26	19	12	31
501 tys.i więcej mieszk.	7	0	0	7	0	24	9	16	31
Wykształcenie									
Podstawowe	38	100	75	31	0	13	21	17	28
Zasadnicze zawodowe	46	0	15	37	34	13	32	7	15
Średnie	16	0	10	29	66	46	38	57	57
Wyższe	0	0	0	2	0	28	9	19	0
Grupa społ.-zaw. pracujący									
Kadra kier.,inteligencja	0	0	0	4	0	46	9	21	0
Prac.umysł.niż.szczebła	0	0	0	8	100	20	17	36	0
Pracownicy fiz.- umysł.	9	0	0	31	0	5	26	15	42
Robotnicy wykwalifikowani	82	0	0	29	0	11	20	16	0
Robotnicy niewykwalifik.	5	0	0	9	0	5	11	12	0
Rolnicy	4	0	95	15	0	3	10	0	0
Pracujący na własny rach.	0	0	5	5	0	10	8	0	58
Bierni zawodowo									
Renciści	33	0	29	28	0	9	16	19	38
Emeryci	51	100	53	34	100	39	31	37	0
Uczniowie i studenci	0	0	2	5	0	38	13	12	0
Bezrobotni	12	0	13	27	0	8	32	24	62
Gospodynie domowe i inni	4	0	4	5	0	6	9	7	0
Pracuje w:									
inst. państw., publicznej	34	0	0	33	0	49	28	53	0
spółce właścicieli									
prywatnych i państwa	10	0	0	16	100	0	18	0	21
sekt. pryw. poza rolnict.	51	0	0	36	0	49	43	47	79
prywatnym gosp. rolnym	4	0	100	15	0	3	11	0	0
Dochody na jedną osobę									
Do 299 zł	6	0	13	17	0	8	16	18	35
300-399	4	37	27	11	0	3	12	4	0
400-599	42	0	34	32	34	17	21	32	0
600-800	31	20	23	24	0	21	30	14	20
Powyżej 800 zł	16	42	3	17	66	52	21	33	45
Ocena własnych war. mater.									
Złe	36	30	44	44	0	14	34	47	23
Średnie	57	70	49	44	66	53	42	17	31
Dobre	7	0	7	12	34	33	24	36	46
Udział w prakt. religijnych									
Kilka razy w tygodniu	5	0	6	6	67	6	9	17	0
Raz w tygodniu	54	50	55	54	33	44	52	44	10
1-2 razy w miesiącu	11	20	26	13	0	16	17	11	33
Kilka razy w roku	17	30	11	15	0	21	15	23	57
W ogóle nie uczestniczy	13	0	1	12	0	13	7	6	0
Poglądy polityczne									
Lewica	19	0	6	13	0	22	17	11	27
Centrum	25	54	32	31	34	32	26	28	31
Prawica	20	30	22	26	66	28	34	38	28
Trudno powiedzieć	36	16	40	30	0	18	23	23	15

(continued)

Tabela 12 (cd.). Skład społeczno-demograficzny osób pragnących należeć do poszczególnych klas i warstw:
10 - przedsiębiorcy; 11 - burżuazja; 12 - menedżerowie; 13 - specjaliści z wyższym wykształceniem

(%)

	10	11	12	13	Inna	Żadna	Trudno powie- dzieć	Liczba osób
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	1005
Liczba osób	108	11	16	83	2	8	52	1005
Płeć								
Mężczyźni	66	59	70	40	100	0	35	481
Kobiety	34	41	30	60	0	100	65	524
Wiek								
18-24 lat	14	37	23	42	0	14	5	153
25-34	28	19	30	25	58	9	15	181
35-44	24	10	19	17	0	15	11	170
45-54	20	27	18	5	0	14	10	206
55-64	11	7	5	8	0	9	8	117
65 lat i więcej	4	0	5	3	42	39	52	179
Miejsce zamieszkania								
Wieś	30	29	36	23	0	27	38	365
Miasto do 20 tys.	15	31	21	9	42	9	14	129
20-100 tys.	17	12	19	24	58	30	26	199
101-500 tys.	24	0	14	24	0	15	16	199
501 tys. i więcej mieszk.	15	29	10	20	0	19	6	113
Wykształcenie								
Podstawowe	13	17	7	11	42	29	57	281
Zasadnicze zawodowe	21	38	24	8	0	9	14	261
Średnie	54	24	20	45	0	53	26	351
Wyższe	12	20	48	36	58	9	3	112
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	10	32	54	44	100	61	21	73
Prac.umysł.niż.szczebła	21	18	23	39	0	39	0	75
Pracownicy fiz.- umysł.	19	21	23	8	0	0	30	93
Robotnicy wykwalifikowani	2	14	0	2	0	0	11	83
Robotnicy niewykwalifik.	5	15	0	0	0	0	15	32
Rolnicy	11	0	0	0	0	0	23	53
Pracujący na własny rach.	32	0	0	7	0	0	0	47
Bierni zawodowo								
Renciści	11	0	14	0	0	0	12	106
Emeryci	26	18	17	13	100	78	57	210
Uczniowie i studenci	17	57	0	57	0	0	2	75
Bezrobotni	36	25	69	16	0	22	9	118
Gospodynie domowe i inni	11	0	0	14	0	0	20	42
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	23	43	48	53	0	23	20	153
spółce właścicieli								
prywatnych i państwa	11	18	23	12	0	0	0	58
sekt. pryw. poza rolnict.	55	39	28	35	100	77	60	197
prywatnym gosp. rolnym	12	0	0	0	0	0	20	58
Dochody na jedną osobę								
Do 299 zł	15	0	11	8	0	0	19	97
300-399	15	20	9	5	0	23	9	75
400-599	17	23	0	19	0	0	16	179
600-800	25	34	23	21	0	25	22	175
Powyżej 800 zł	28	23	57	47	100	52	34	192
Ocena własnych war. mater.								
Złe	26	46	18	18	0	30	41	343
Średnie	41	20	31	40	42	48	40	436
Dobre	33	35	51	42	58	22	19	226
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	4	6	0	3	0	0	13	66
Raz w tygodniu	50	50	58	40	42	64	41	500
1-2 razy w miesiącu	19	28	5	22	0	13	13	159
Kilka razy w roku	22	6	34	26	0	9	7	175
W ogóle nie uczestniczy	6	9	3	10	58	14	26	103
Poglądy polityczne								
Lewica	14	21	28	24	0	24	6	155
Centrum	35	56	31	38	0	14	16	306
Prawica	29	24	27	29	100	37	10	273
Trudno powiedzieć	21	0	14	9	0	25	69	271